

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Werkt uw zaligheid . . . want het is God die werkt

„Werkt uw eigen zaligheid met vrees en beven, want het is God, Die in u werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen”.

Fil. 2 : 12 en 13.

Deze tekst klinkt wat vreemd in de oren van vele Gereformeerden van diverse pluimage. Eigenlijk weet men er geen raad mee. Want het is er eeuwenlang ingehamerd: Een mens is niets en weet niets en kan niets en heeft niets en wil niets. Dús moet hij wachten, totdat het God behaagt hem te veranderen. Dan is hij behouden door Gods genade. Maar dan is er nog geen plaats voor de opdracht om eigen zaligheid te werken. Het staat nu eenmaal in de Bijbel, maar eigenlijk vinden velen het maar een beetje remonstrants. Want God moet alles doen en dus blijft er voor een mens niets meer te doen over!

Maar, zo hoor ik iemand zeggen, het is toch waar? Een mens kan toch niets? Het is toch zo als een broeder uit de dagen der Afscheiding heeft gezegd: „Als ik één zucht tot mijn zaligheid moest toedoen, dan was ik voor eeuwig verloren”? Het is toch juist, dat God de HERE alles moet doen tot onze redding? Maar als God dan alles doet, dan blijft er voor een mens toch niets meer te doen over? Het is toch wel raadselachtig wat Paulus hier schrijft, dat wij onze zaligheid moeten werken met vrees en beven.

We moeten maar beginnen met te laten staan wat er staat geschreven. We hebben geen puzzels op te lossen. Het gevaar is niet denkbeeldig, dat men bij het lezen van deze tekst gaat piekeren over de vraag, hoe dat nu mogelijk is. Wij werken onze zaligheid en God werkt alles. Er zijn kringen waar men over deze en dergelijke vragen eindeloos redeneert en beschouwingen houdt zonder eind. Met het gevolg, dat men er nooit toe komt te doen, waartoe de apostel opwekt.

Wat er staat is duidelijk genoeg: Werkt uw eigen zaligheid. In Paulus' aanwezigheid zijn de Filippenzen gehoorzaam geweest aan het Evangelie en aan het woord van de apostel. Daarmee moeten ze voortgaan nu hij afwezig is. Ze missen nu de steun van de apostel. Daarom komt het er des te meer op aan, dat ze nu hun zaligheid werken. In de N.V. staat: Blijft uw behoudenis bewerken. Een andere vertaling luidt: Werkt aan uw eigen redding. Wat wel allemaal op hetzelfde neerkomt.

Het is aan de Filippenzen gegeven in de Here Jezus te geloven. Door het geloof zijn ze aanvankelijk gered. Ze zijn getrokken uit de duisternis der zonde en overgezet in het rijk van Gods genade. Ze hebben gebroken met hun heidens verleden. Daarmee zijn ze tenminste begonnen. Maar daarom hebben ze het einddoel nog niet bereikt. Dat einddoel is: de volkomen zaligheid of redding aan het einde der dagen, als de Here hen zal opnemen op een nieuwe aarde. Maar tussen het begin en dat einde ligt een tijd van strijd tegen de zonde, die dit hele leven voortduurt. Die strijd bedoelt de apostel als hij schrijft: Werkt uw redding of behoud. Daarmee herhaalt hij wat hij schreef in 1 : 27: „Wandelt waardig het Evangelie van Christus”. We werken eigen redding als we strijden tegen alle zelfzucht en ijdel eerbejag. Als de een de ander uitnemender acht dan zichzelf. Als ieder niet let op eigen belang, maar op het belang van z'n naaste. Als dat gevoelen in ons is, dat ook in

Christus Jezus was. We werken eigen behoud als we gehoorzaam zijn en doen wat Paulus schrijft in het vervolg: „Doet alles zonder morren of bedenkingen, opdat gij onberispelijk en onbesmet moogt zijn, onbesproken kinderen Gods te midden van een ontaard en verkeerd geslacht, waaronder gij schijnt als lichtende sterren in de wereld, het woord des levens vasthoudend”. We werken onze zaligheid als we strijden tegen alle zonden en godzalig wandelen.

Dat zullen we doen met vrees en beven. Is het dan een dubbeltje op z'n kant of we behouden zullen worden? Moeten we voortdurend angstig of bezorgd zijn omtrent onze zaligheid? Daar is geen sprake van. Hier is geen slaafse angst bedoeld, maar kinderlijke vrees. Zoals de Kantt. goed zegt: „Dat is, met een nederig gevoelen van uzelf en met grote en kinderlijke zorgvuldigheid, vreemde dat gij iets zoudt doen of nalaten, waarmee gij God zoudt vertoornen, of dat ter zaligheid hinderlijk zou kunnen zijn”. God is geen tyran, die er behagen in heeft dat wij in altijddurende angst leven. Maar Hij is ook geen „onze lieve Heer”, die zijn kinderen nooit zuur aanziet of met zich laat sollen. Hij is een Vader, die wil dat zijn kinderen Hem gehoorzamen. We zullen eerbied voor God hebben. En bang zijn om van zijn wegen af te wijken. En met bevend hart onze zonde belijden, als het soms heel erg geworden is.

Als de HERE met dit bevel tot zijn volk komt, dan wil Hij dat we zullen gehoorzamen. Komt Hij met zijn beloften tot ons, dan behaagt het Hem dat wij ze geloven. Geeft Hij ons zijn bevel, dan wil Hij, dat we maar doen wat Hij beveelt. Zonder murmureren of tegenspreken. Ook zonder ons te verschuilen achter onze onmacht of onwil. Want het is wel waar, dat wij in onszelf onmachtig zijn tot enig goed. Ja erger, wij zijn van nature ook onwillig. Maar wij geloven toch in de macht des HEREN? Zijn genade is toch almachtig? Hij is toch nabij allen, die alle hulp van Hem alleen verwachten? We zijn toch niet op ons zelf aangewezen in de strijd tegen duivel, wereld en vlees?

Zo denkt Paulus er in elk geval niet over. Hij schrijft immers: „want het is God, die in u werkt beide het willen en het werken”. Werkt gij, want God werkt. Het laatste is de grond voor het eerste. Men heeft hier gesproken van een paradox, een raadsel, een tegenstrijdigheid. M.i. geheel ten onrechte. Paulus geeft helemaal niet de indruk, dat hij ons puzzels opgeeft. Geloven wij in de almachtige werking van Gods genade? Vertrouwen we op de alomtegenwoordige kracht van de Heilige Geest? Dat mag gerust. Dat is de HERE welbehagelijk. Hij woont en werkt in allen, die in Jezus Christus geloven. Hij werkt in hen en onder hen het willen en het werken.

Hij geeft ons het willen. Waartoe? Opdat wij nu ook zelf willen. Hij geeft ons het werken. Waartoe? Opdat wij nu ook zelf werken. Een mens is geen steen. Een christen is geen dood ding, dat niet willen en niet werken kan. God behandelt ons niet als stenen of dode dingen, waarmee alleen maar iets gedaan kan worden. Een ding kan alleen maar opgenomen worden en neergelegd worden en weggegooid worden. Het is absoluut „lijdelijk”. Dat is een mens niet. Hij heeft een wil en hij werkt. Zonder Gods genade wil en werkt hij tegen het heil in. Hij wil en werkt z'n verderf. Maar door Gods genade wil en werkt hij zijn behoud.

UIT DE INHOUD:

Werkt uw zaligheid... want het is God die werkt	H. J. J.
Spanningen in de Kerk (XXI)	C. V.
Een historische dag	C. V.
Promotie Dr. C. Trimp	J. V.
Volk en Reformatie in de 19e eeuw (III)	J. W.
Iets over Engelman (I)	L. V.
Boekbespreking	B. J.
Persschouw	C. V.
Verlag van de Senaat van de Theol. Hogeschool	
Van hier en ginds	
Kerknieuws	

Gods genade is geen ding, dat aan de gelovigen op de een of andere manier wordt ingespoten. Maar Gods genade is Gods welwillendheid, Gods vergevende liefde, die het hart raakt en de wil neigt en het verstand verlicht. Maar die ons nu ook doet willen en werken. Wij zelf zijn het die willen en die werken. Wij zelf zijn het ook, die soms — misschien vaak? — Gods wil weerstaan en zijn werk afbreken. Maar de HERE wil, dat we de zonde weerstaan en het werk van de duivel afbreken en Gods wet betrachten en voortaan volstandig in zijn wegen gaan.

En dat alles „naar zijn welbehagen” zoals de St. Vert. schrijft. Erg duidelijk is dat niet. Waarschijnlijk zullen velen daarbij wel denken, dat God „naar willekeur” het willen en het werken werkt. Hij zou aan de één geven wat hij een ander onthoudt. Dat is de bedoeling van dit woord niet. Paulus schrijft aan al de Filippenzen, dat God in en onder hen werkt het willen en het werken. De N.V. heeft „om zijn welbehagen”, wat ook niet erg duidelijk is. Het best lijkt mij hier de L.V.: „want het is God, die u en doet willen en doet werken, opdat gij Hem moogt welgevallig zijn”. Letterlijk staat er: „ten bate van het welbehagen”, d.w.z. opdat gij zoudt doen wat de HERE welbehagelijk is.

Wij zullen niet willen en doen wat ons aanstaat of ligt. Maar wij zullen najagen wat de HERE aanstaat. Niet onze wil, maar Góds wil zal geschieden, zowel in de hemel als op aarde. Daartoe beweegt Hij onze wil en zet Hij ons aan het werk.

We keren nog even naar de vragen van het begin terug. Is dit nu geen tekst, die „zwaar is om te verstaan”? Dat is hij inderdaad, als wij willen verstaan, wat voor ons verborgen is. Hoe God werkt in en aan een mens, dat weet niemand. Dan Hij alleen. Als de HERE wilde, dat wij dat zouden verstaan, dan had Hij het ons wel duidelijk geopenbaard. Dat heeft Hij niet gedaan en daarom moeten we ons maar niet aftobben met problemen, die de HERE ons niet voorlegt. Wij verstaan nog maar zeer ten dele, hoe de ene mens op de andere inwerkt. Hoe gaat dat toe, als een leraar op een leerling invloed krijgt? Hoe werkt de geest van een mens op die van een ander? De geleerden weten er wel wat van, maar het eigenlijke weten ze niet. Hoe zouden wij dan doorgronden de werking van Gods Geest op onze geest? Laten we maar geen puzzels oplossen. Doch **doen** wat de HERE beveelt: Onze zaligheid werken. En **geloven** wat de HERE belooft: Dat Hij in ons werkt. Opdat wij zijn welbehagen zouden doen.

H. J. Jager.

Spanningen in de Kerk

XXI

Over de „vrijmaking”

Wanneer men zich thans bezig houdt met de positie van en de situatie in de Gereformeerde Kerken, komt als vanzelf ook steeds weer de „vrijmaking” uit de veertiger jaren in het gezichtsveld en vraagt men zich af welke het karakter en de betekenis daarvan is geweest. Of anders gezegd, waar het in die „vrijmaking” om ging.

Het is goed en zelfs noodzakelijk die vraag te stellen. Want een kritische overweging van wat in de kerk in het verleden geschiedde is noodzakelijk en goed met het oog op het kerkelijk leven van het heden. Steeds weer moet worden nagegaan waarin en waardoor de kerk in het verleden gefaald heeft en waarin zij zich bekeerde tot de levende God. Om dan verrijkt en geholpen door deze zelfkennis te komen tot een verdiept zelfonderzoek. En in de weg daarvan tot een hernieuwd leven naar de wil van God.

* * *

Nu is de „vrijmaking” van 1944 als kerkelijke daad naar aller overtuiging een **noodzakelijk** en **goed** werk geweest. Daarom bestaat er onder ons als ik mij niet vergis, geen verschil van opinie.

Men kan verschillen in het oordeel over wat er **daarna** in onze kerken heeft plaats gevonden. En dat doet men ook. Maar ten aanzien van de noodzaak van de „vrijmaking”, en het daarin naar Gods wil gehandeld te hebben is er een gemeenschappelijke en sterke overtuiging onder ons.

Dat die vrijmaking een „**goed werk**” is geweest betekent evenwel niet dat daarbij niet zeer veel is gezondigd!

We hebben het in de vrijmakingstijd helaas maar al te vaak gemerkt, dat men die daad op weinig geestelijke wijze verrichtte of dat dat geestelijk karakter geheel ontbrak, althans helemaal niet zichtbaar werd. Er was helaas ook vaak de houding van „we laten ons niet ringeloren”! Er werd dikwijls pijnlijk gemist die droefheid, de verbijstering, dat het met de kerken, waartoe wij allen behoorden en waarvoor wij allen verantwoordelijk waren zóver was gekomen, dat die vrijmaking noodzakelijk werd! Er werd te weinig gevonden de houding, de geloofshouding welke we aantreffen bij Jeremia toen hij uitriep: Ach dat mijn hoofd water ware en mijn oog een bron van tranen, dat ik dag en nacht kon bewenen de verslagenen van de dochter mijns volks (9 : 1). En hoeveel ontvreden en querulanten maakten van de gelegenheid gebruik om bij de vrijmaking hun duistere intenties uit te leven!

Ook ten aanzien van de vrijmaking als kerkelijke daad geldt voorts, dat ze voor God alleen bestaanbaar is in de reiniging door het bloed van de Heiland. Ze was als al onze daden met heel veel zonden bevekt. Er was daarbij ook zeer veel vreemd vuur op het altaar. Dat het bij velen niet goed met hun vrijmakingsdaad stond, dat die bij hen geen **geloofsdaad** was bleek o.a. daaruit dat ze weer „teruggingen”. Prof. Jager zei eens terecht: Velen hebben zich per **vliegtuig** vrijgemaakt en zijn daarom spoedig weer per **straaljager** „teruggekeerd”.

Om dat alles en nog veel meer is het zo dwaas om over onze vrijmaking als kerkelijke handeling te roemen! Ja, het is diep zondig. Het is in feite een verloochening van de vrijmaking! Alle roem is ook hier uitgesloten. Wie roemt roeme in de Here. We zullen ons steeds moeten afvragen: wat **deed de HERE** en wat **gaf de HERE** bij en in de vrijmaking. En waarin hebben wij wat Hij gaf en deed verknoid.

* * *

Ik wil in dit artikel iets zeggen omtrent dat waar het in de vrijmaking om ging. Dat wil zeggen: waarom het blijkens de officiële stukken en handelingen om ging.

Als men zich dat afvraagt dan is het eerste en feitelijk het enige, in ieder geval het **afdoende** antwoord dit: Het ging in de vrijmaking om niets „**bizonders**”.

De vrijmaking bracht geen bijzondere leer, ook geen bijzondere verbonds- of doopsleer. Evenmin een bijzondere kerkleer. Niets van

dat alles. De vrijmaking had niets „**eigens**” en bracht niets „**eigens**”. Ze had en bracht daarom ook niets **nieuws**!

Neen, de vrijmaking was naar haar wezen niets anders dan de geloofsstrijd om de kerken te bewaren, te behouden **bij het oude**! Bij de oude belijdenis, de oude kerkorde. Het ging in de vrijmaking hierom, dat de gereformeerde kerken zouden blijven die ze waren. Dat wil zeggen: kerken met als confessie de drie formulieren van enigheid en de dordtse kerkorde. Natuurlijk moeten kerken van Christus steeds streven naar groei, ontwikkeling, kwantitatief en kwalitatief. Maar die kan men en mag men alleen verwachten bij een volstreekte handhaving van wat het koste wat het koste bewaard **moet** worden. En **om de bewaring** daarvan ging het in de vrijmaking.

Degenen die op de juiste wijze, d.w.z. in echt geloof en met een door het geloof in Gods woord beheerst kerkbesef in de vrijmaking waren betrokken, waren juist bijzonder bang voor iets „**nieuws**”. Ze wilden alleen maar doodgewoon gereformeerd blijven. Met niets er bij. En ze wilden de kerken gereformeerd doen blijven. Ook met niets er bij.

Het ging bij de vrijmaking ook niet om een bepaalde **interpretatie** van de belijdenis of om een eigen **interpretatie** van de kerkorde. Het ging om de **een-voudige**, voor ieder verstaanbare belijdenis en de schriftuurlijke erkenning daarvan. En om de handhaving van de duidelijke kerkorde. Het ging bij de vrijmaking ook niet om het tot heerschappij brengen van een bepaalde theologie b.v. die van Schilder. Of om de „**leiding**” van de kerk door een bepaalde groep b.v. door een groep leerlingen van Schilder. Als de vrijmaking dat was geweest was ze een sectarisch misdrijf geweest — en dus een **verwoesting** der kerk. Als het in de vrijgemaakte kerken tot zo iets zou komen zouden ze tot een sekte verworden.

Prof. Schilder heeft eens over de Afscheiding van 1834 een zeer schriftuurlijk en een historisch treffend juist woord geschreven. Dit: „Indien de Afscheiding een **interpretatie** van de bestaande symbolen - belijdenisschriften C.V. - (stel het overigens ondenkbare geval, dat het spreken van zodanige „interpretatie” zou hebben kon) had willen opdringen aan de hervormde kerk dier dagen, **indien** zij met een **bepaalde** lievelingsgedachte van een of ander theologisch **type**, of van een bepaalde **school**, had willen staan of vallen, **dan** ware zij uit haar **eigen** woord geoordeeld; dan ware ze **sectarisch** geweest. Want dan had ze de **brede** basis verlaten, die na Dordrecht gegeven was voor **verdere** ontwikkeling. Het ging echter in feite niet eens om een **brede** basis; het ging om de **basis**; die **basis was al gelegd**”.

Hierom ging het inderdaad bij de Afscheiding: de Afscheiding was niets anders dan een terugkeer tot de dienst, leer en tucht der vaders; een weer opnieuw ernst maken met de oude confessies en kerkorde, en zo een **voortgaan** dus van het leven der kerken op de oude basis. „Wie ons van het tegendeel overtuigen kan — zo schreef Schilder, — zal ons tot **boetedoening** bereid vinden... Wij beroepen ons op de **simplicitas** — de eenvoud — van het dogmatisch pleidooi van 1834; **slechts aan deze** willen wij het epitheon der **sanctitas** — heiligheid — verbinden”.

* * *

Welnu precies hetzelfde kan — Gode zij dank — gezegd worden van de **vrijmaking**, van de vrijmaking zoals deze blijkens haar officiële geschriften en handelingen heeft plaats gevonden.

Wie kan dat beter zeggen dan Prof. Schilder?

In diepe bezorgdheid over wat hij omstreeks 1950 in de Gereformeerde Kerken zag geschiedt, verklaarde hij in zijn geestelijk testament: „Zelotisme, zeloten, dat zijn de namen straks van **partijgang** geworden, blind, bijziende, de kerk niet meer kennende in de natie, enz.”.

Prof. Schilder wees daarbij met nadruk „op het gevaar van negativisme en zelotisme in de kwesties van de „voortgaande reformatie”. En hij stelde daarbij de scherp-kritische

vraag: „is ze wel vóórtgaand, in de zin van aanknopend aan wat voor 1944 er was en wezen moest?”

Op die uitermate belangrijke vraag gaf Schilder toen dit antwoord: „V-o-o-r-t-gaand”, dat wil zeggen, dat we niet in 1944 begonnen zijn. **Wij hebben niet iets nieuws tot aanzijn geroepen**”. Schilder dankte zelf God, „dat Hij de eenheid mag vasthouden in zijn werk van vóór 1944 en aan dat werk mag vastknopen, dat werk mag doorzetten”. Hij wees vervolgens op een zelotisme „dat exclusief is in het kerkelijke leven en dien-tengevolge geen goede „zelus”, geen Schriftuurlijke ijver is ten aanzien van de door ons verworpen leer van de pluriformiteit der kerk in Kuypertiaanse zin”. Neen die ware „zelus” vertonen zij die de kuypertiaanse pluriformiteitsconstructie verwerpen, maar die pluriformiteit „aanvaarden — het lelijke woord nu daargelaten — in Greijdanus' zin”.

Prof. Schilder herinnerde in dat verband aan de uitroep van een amerikaans predikant — Ds H. Hoeksema — „die eigen dogmatische beschouwing bindend wilde gaan opleggen aan de Kerk des Heren en die zijn tegenstanders hierin nu openlijk vraagt: „Why don't you go?”, waarom ga je niet weg, naar een andere kerk, waar je het beter naar je zin hebt?”

Tegenover deze demonische houding sprak Schilder toen het prachtige echt Schilder-iaanse, echt vrijgemaakte woord: „Maar wie zo durft te redeneren maakt van de Kerk een „genadewinkeltje”, maakt van de Kerk des Heren een privé-aangelegenheid en gaat redeneren: wie niet bij mij kan kopen gaat maar bij mijn buurman collega concurrent zijn genade halen. Wie zo redeneert ziet het wezen van 's Heren Kerk niet meer; hij bedenke, dat hij niet, om zijn „zelus” te kunnen botvieren, mag zeggen: wie het er niet mee eens is gaat maar naar een „andere Kerk”. We zouden hem willen vragen: „Man, waar moet de stakker heen?”

En toen volgde deze aangrijpende exectoratie, dit vernietigende woord: „Als gij zegt de ware Kerk te zijn, de waarheid te hebben, waar haalt ge dan de moed vandaan de arme tobbers, die je niet direct volgen kunnen, die het niet in alles met je eens zijn, zo gemakkelijk weg te jagen, de woestijn in? Wie zich deze houding aanmeet, schijnt te lijken op de „zelus”, de ijveraar, maar hij plaatst zich in het gezelschap van hen, die Paulus „ijverars zonder verstand” noemt. Het komt in de praktijk neer op de geesteshouding van de strenge jood, die om des gewetens wille, op de sabbath geen vloer wil aanvegen, maar nu een christendienstmeisje in dienst neemt, die wel die vloer mag aanvegen op zijn sabbath”.

Schilder eindigde zijn bewogen woord met de hartstochtelijke oproep: „Laat ons er voor waken, dat we door ons zelotisme niet de mensen de kerk uitjagen”. Schilder is „bang voor die houding”. Want het staat in deze dingen zo: „God wil ons door zijn Woord en Geest vergaderen en Hij wil geen kerkje, dat **we** zèlf vergaderen, een verzameling van mensen, die „elkander liggen”, die het goed eens zijn met elkaar en die met elkaar knusjes kunnen converseren. De Kerk is waarlijk oecumenisch, zo breed als de wereld breed is, waarin we Christus' vergaderwerk moeten eerbiedigen en met blijdschap en zelfverloochening aanvaarden”. Schilder ziet het zo: „Wanneer we de broeder of zuster van ons wegstoten, omdat zij het niet in alle dingen met ons eens zijn, dan kunnen we zeggen: ga naar een kerkje, waar je je beter voelt, **maar in werkelijkheid stoten we ze van de Kerk weg in de hel**. We moeten tot elkander durven zeggen: man! we staan door Gods genade beiden in zijn Kerk en blijf dus om 's Heren wil hier: loop nooit weg, want buiten is de hel. We moeten nooit een lastpost afvoeren van de ledenlijsten en naar een „andere kerk” laten gaan, wanneer we belijden dat er geen andere kerk is. Wanneer we geen „kerkpluriformiteit” erkennen, moeten we, wanneer we met mensen te doen hebben, die ons niet liggen of waarmee we het niet vinden kunnen, **ook niet willen profiteren van wat we om der wille van de belijdenis niet erkennen**”.

* * *

Zo sprak Schilder in 1950 in diepe bezorgdheid over de ontwikkeling der dingen in onze kerken.

Toen hij dat gezegd had, zei een vooraanstaand scribe in onze kerken: „Ook Schilder is al „weg”.”

Maar wie Gods Woord verstonden en de kerk zagen door het geloof juichten en dankten voor dat woord! Want ze wisten het: In dat woord is Schilder trouw gebleven aan zichzelf. En wat oneindig veel meer zegt: hij bleef daarin trouw aan de kerk. Bovendien belichtte hij nog eens wat het **geheim**, de

kern, het wezen van de vrijmaking was: Namelijk het gewoon voort-gaan met wat er vóór 1944 was, het noch zeggen noch doen van iets nieuws, het blijven in de oude kerk, op de oude belijdenis in het oude maar tegelijk ook altijd nieuwe kerkelijke roeping.

Daarin ligt ook van de vrijmaking de **simplicitas** (een-voud) en de **sanctitas** (heiligheid).

C. V.

Een historische dag

De negen en twintigste juni van dit jaar is voor onze Theologische Hogeschool een historische datum geworden. Op die dag werd namelijk het aan haar als instituut voor wetenschappelijk theologisch onderwijs inhaerente, ook als zodanig door de Overheid erkende, recht om studiosi in de theologie tot doctor in die wetenschap te promoveren, voor het eerst uitgeoefend. Ds Trimp van Voorburg verwierf van de studenten welke aan onze School studeerden als eerste een Kamper doctorsbul.

Deze promotie is in meer dan een opzicht een reden tot ootmoedige dank aan God. Daardoor werd immers, om het voornaamste te noemen, duidelijk, dat ondanks alle moeiten in het verleden en alle zonden welke het leven der School aankleven haar arbeid mocht voortgaan. Hierdoor gegrepen zal wel in veler hart de gedachte zijn opgekomen: als dit Greijdanus, Schilder, Holwerda, Deddens hadden mogen beleven!

Een oorzaak van blijdschap was ook, dat Ds Trimp een solied stuk werk als dissertatie heeft gepresenteerd. Hij heeft Barth's visie

op de „Heilsgeschiede” nauwkeurig bekeken en scherp geanalyseerd. Ook hier willen we hem na moeizame studie bereikte resultaat. En we spreken daarbij de hoop uit, dat dit studieresultaat door andere zal worden gevolgd.

De dankbaarheid en de blijdschap over wat we op 29 juni mochten beleven mag ons evenwel geen moment doen vergeten dat wij op theologisch gebied een enorme taak hebben en dat de inzet van alle krachten, en vooral een cordiale samenwerking van allen, nodig zal zijn om iets te verrichten van wat noodzakelijk moet worden gedaan.

We mogen dankbaar en blijde zijn met wat we beleefden — voor enige roem is niet de minste grond of reden! Trouwens — alle roem is uitgesloten”.

En voorts: God zegene onze School en Hij geve daartoe vóór alles in allen die aan haar verbonden zijn de **ootmoed**, de **nederigheid**, die niet alleen het wezenskenmerk is van alle **ware** beoefenaars der wetenschap, maar bovenal als door de Geest gewerkte levenshouding de kern, het begin en het einde, is van de ware dienst van God.

C. V.

Promotie Dr. C. Trimp

Toen Ds S. A. van den Hoorn te Tiel op 11 januari 1883 in een brief aan de Curatoren verzocht aan de Theologische School te mogen promoveren, heeft hij waarschijnlijk niet vermoed, dat het nog bijna tachtig jaar zou duren, voor metterdaad de eerste discipel der School, ds C. Trimp te Voorburg, aan de Kamper School de doctorsgraad zou behalen. De besprekingen over het verzoek van Ds van den Hoorn, op curatorenvergaderingen en op de Synode van Rotterdam 1885, die uiteindelijk niet de inwilliging van zijn wens tot gevolg hadden, luidden een langdurige periode in, waarin, zij het soms met grote tussenpozen, de zaak van het promotierecht telkens en telkens weer ter tafel kwam, zonder ooit tot een bevredigende oplossing te worden gebracht. Hoe groot was de teleurstelling van de vrienden der School, wanneer ondanks gedocumenteerde betogen van mannen als Bouma, Hoekstra, Schilder, de vooroorlogse generale synoden steeds opnieuw een afwijzende, of althans afwachtende houding aannamen. Pas in 1945, op de eerste generale synode van de zo juist tot vrijmaking gekomen gereformeerde kerken te Enschede, werd deze twistappell voorgoed verwijderd, doordat met algehele eenparigheid besloten werd de School te machtigen het ius promovendi uit te oefenen. Dit besluit was om meer dan één reden gelukkig. Want een instelling voor Hoger Onderwijs, die het promotierecht mist, blijft altijd enigermate de indruk maken van een trotse kerktoeren, waarvan de trans en de spits ontbreken!

Zeker, het zou van simplisme en kortzichtigheid getuigen, wanneer men hen, die in het verleden zich tegen het promotierecht uitspraken, zonder meer als vijanden van de School zou kwalificeren. Een man als Herman Bavinck, die in zijn tijd de School mede tot grote bloei bracht en haar voor zijn deel een uitstekende reputatie bezorgde, was zijn leven lang een tegenstander. Evenzeer is waar, dat bepaalde theoretische vóórfragen, die met het doctoraat der School samenhangen nog niet geheel en al tot klaarheid gekomen zijn. Maar in elk geval is een groot voordeel, dat deze vragen thans, nu het promotierecht officieel erkend is, eventueel rustig besproken kunnen worden, zonder dat de discussies reeds bij voorbaat vertroebeld worden door de verhitte sfeer van kerkelijke tegenstellingen en door de vrees voor „onderminning van de grondslagen der School”.

Het effect van het Enschedese besluit trad voor het eerst openlijk aan het licht in 1952, toen de eerste doctorale examens (van D. Deddens en L. Doekes) aan de School werden afgelegd. Door allerlei omstandigheden verstreken echter nog negen jaren, voordat de eerste publieke promotie plaats vond. Op zichzelf genomen getuigt het feit, dat men een lange aanlooptijd nam, van prijzenswaardige wijsheid en behoedzaamheid. De School moest na 1945 immers praktisch geheel opnieuw van de grond af worden opgebouwd. Ook aan de Vrije Universiteit vond pas 11 jaar na haar oprichting, in 1891, de eerste promotie plaats (van H. H. Kuyper)! Maar, ook wanneer men dit in aanmerking neemt, schenkt het voldoening dat op 29 juni j.l. de eerste doctorsbul kon worden uitgeleerd, terwijl verschillende andere promoties op stapel staan en zich in een vergevorderd stadium van voorbereiding bevinden. Zou het nog langer geduurd hebben voordat „het eerste schaap over de doctorale dam kwam”, dan zou onwillekeurig de strijd van de vooroorlogse jaren in een ietwat dubieus licht komen te staan en zou men zich hebben blootgesteld aan het verwijt, dat al bij tijd en wijle door geërgerde buitenstaanders werd uitgesproken, als zou het daarbij meer gegaan zijn om het spel dan om de knikkers!

* * *

Tegen de achtergrond van dit alles was het geen wonder dat op deze 29e juni velen zich hadden verzameld in de prachtige, in Gothische stijl gebouwde Lemkerzaal om van de eerste promotieplechtigheid getuige te zijn. Precies klokke drie schreed, voorafgegaan door de pedel, de stoet van curatoren, lectoren en diverse andere genodigden, de zaal binnen, vijf minuten later gevolgd door de hoogleraren, gehuld in de professorale toga's. Alles verliep voorts nauwkeurig volgens plan, en dank zij de zorgvuldige voorbereiding — het protocol was reeds enkele jaren geleden met veel zorg en akribie vastgelegd — had deze gehele zitting van de academische senaat een rustig en waardig verloop.

Ds Trimp, geflankeerd door de beide paranimfen, de heren P. Trimp van Amstelveen en D. van Houdt van Uithuizermeeden, had zich te verweren tegen diverse bedenkingen tegen zijn proefschrift, dat getiteld is „Om de oeconomie van het welbehagen” en een ana-

lyse geeft van de idee der „Heilsgeschiede” in de „Kirchliche Dogmatik” van K. Barth; merkwaardigerwijze werd geen enkele aanval gericht op een der stellingen.

De eerste, die met de promovendus de degen kruiste, was Drs J. Faber van Schiebroek-Hillegersberg-Centrum, die zich naar aanleiding van blz. 31 en 32 van de dissertatie afvroeg of de gegeven typering van de Heilsgeschiede bij Barth — de uiteindelijke overwinning van Gods ja tot over Gods neen tegen het scheepsel — wel recht liet wederbaren aan de modificaties, die Barth's denken heeft ondergaan. Drs Trimp repliceerde, dat Barth's opinie op dit punt z.i. in de loop van de tijd niet is gewijzigd.

Prof. C. Veenhof verklaarde dat hij om verschillende redenen waardering had voor de studie van de promovendus; niet alleen vanwege het feit dat Barth een theologische reus is, aan wie men eenvoudig niet voorbij kan of mag gaan, maar ook omdat voortdurend aansluiting was gezocht bij wat de mannen van de wijsbegeerte der wetsidee over deze materie naar voren hebben gebracht. Toch constateerde hij in het proefschrift een zekere vaagheid met betrekking tot de wederzijdse relatie van heil en historie. Naar zijn oordeel had de promovendus niet voldoende verdisconteerd dat het heil, ook wanneer het in de kosmische werkelijkheid en de geschiedenis intreedt, toch steeds van boven komt en de historie blijft transcenderen. Het heil gaat niet op in zijn historisch aspect. In verband hiermede betreurde hij het, dat drs Trimp in zijn boek geen inleidend hoofdstuk heeft opgenomen, waarin de huidige stand van zaken ten aanzien van de in geding zijnde problematiek en de positie van de gereformeerde theologie ten aanzien daarvan (Kuyper, Bavinck, Schilder) was uiteengezet. Drs Trimp merkte in zijn antwoord op dat hem van meet af deze beperkte opzet van zijn studie, die opzettelijk in hoofdzaak refererend is gehouden, voor ogen heeft gestaan en dat hij zich had gebaseerd op het begrip der heilshistorie, gelijk het in onze kring min of meer gangbaar is geworden. Bovendien achtte hij de term „transcenderen” historisch belast.

Prof. Dr H. J. Jager haakte in bij de titel van de dissertatie. Hij had bezwaar tegen de wijze, waarop de aan Ephese 1 : 10 ontleende termen „oeconomie” en „welbehagen” in de titel en in het laatste hoofdstuk werden gehanteerd. Spr. zette uiteen dat de geboden omschrijving van „oeconomie” lexicologisch niet te handhaven is en sprak er zijn verwondering over uit dat van het dikwijls misverstande begrip „welbehagen” in het geheel geen definitie gegeven werd. Ook stelde hij de vraag of de conclusies van drs Trimp wel steeds op soliede exegetische grondslagen berustten. De promovendus meende dat het gebruik van de bewuste termen toch zinvol was in het verweer tegen Barth's ideeën over „Gottes Freiheit” en „Notwendigkeit”.

Prof. J. Kamphuis wees op enkele technische onvolkomenheden van de studie en vocht de juistheid van een dogmenhistorische excurs over Tertullianus aan. Naar het oordeel van de hoogleraar fungeert de term oeconomie bij Tertullianus als de motor van zijn subordinatienistisch systeem (de Zoon staat lager dan de Vader). De promovendus sprak als zijn mening uit dat deze kritiek zijn eigen opmerkingen over Tertullianus steunde en verwees naar enkele zinsneden in de dissertatie over de functie van de triniteit in de heilsgeschiedenis.

Inmiddels had de hora-roep van de pedel weerklonken, waarop de senaat zich terugtrok voor de beraadslaging. Na afloop daarvan deelde de rector mede, dat besloten was aan de promovendus de graad van doctor in de theologie te verlenen, welke beslissing door drs Trimp staande werd aangehoord.

Vervolgens verrichtte prof. Doekes de promotie door de overhandiging van de doctorsbul en wenste hij als eerste zijn leerling geluk, waarbij hij diens volharding prees en er o.m. zijn waardering voor uitsprak, dat hij ook aan de probleemstellingen op het gebied der Oud-Testamentische wetenschap aandacht had geschonken. Prof. Schilder bood namens de senaat zijn felicitatie aan, tevens wijzend op de betekenis van deze gebeurtenis in het leven van de hogeschool.

Na de plechtigheid, die o.m. door vele gemeenteleden uit Voorburg, de senaat van Fides Quadrat Intellectum, de Kamper predikanten Bouwsma, Mulder, Van Swigchem, Visee alsmede talrijke andere collega's van

dr Trimp werd bijgewoond; we merkten o.m. op Ds Okkema van Nijeveen en Ds Vreugdenhil van Ruinerwold-Koekange, volgde een

drukbezochte receptie in de stadsgehoorzaal.

J. V.

Volk en Reformatie in de 19e eeuw

III

Wij hebben gezegd, dat niet alle kleine luyden behoorden tot de afgescheidenen, maar dat wel op 'n enkele uitzondering na, alle afgescheidenen tot de stand van kleine luyden behoorden. Wij kunnen nog wel iets verder gaan en zeggen, dat de Afscheiding bij de lidmaten van het Ned. Hervormd Kerkgenootschap nog wel sympathie bij enkele meergegoeden ondervond, maar de meeste sympathie toch kwam van de kant van de kleine luyden in de Hervormde kerk.

Ds van Koetsveld, die omstreeks 1840 zijn veelgelezen en uit historisch oogpunt nog steeds interessante schetsen uit: „De pastorie van Mastland” schreef, vertelt dat vrijwel iedere Hervormde predikant in zijn gemeente een paar lastige klanten had, die „voor het goede” waren. Dat waren de mensen, die de Gereformeerde waarheid aanhingen en zich niet konden verenigen met de gangbare verlichte prediking dier dagen. Hun hart trok naar de Afgescheidenen, maar derzelve dwaasheden hielden hen er van terug. v. Koetsveld had ook twee lidmaten die voor het goede waren; baas Perker en baas Klaver, resp. kleermaker en smid. Kleine luyden dus.¹⁾

In het begin van onze eeuw verscheen onder de schuilnaam van Guido Filius, een roman „Gelouterd”. De schrijver was niemand minder dan Ds J. C. Sikkel! Hij wilde met zijn boek een verhaal geven van het huiselijk leven van de kerkmensen in de tweede helft van 1800. Hij beschrijft in zijn roman(?) een geestelijk gezelschap, dat wij met recht een Gereformeerd conventikel kunnen noemen. Weer vinden wij in dat toch zeer gevarieerde gezelschap geen enkele vertegenwoordiger van de volksklasse. De gastheer was Egbert Boekel, een flinke timmermansbaas, verder: Nicolaas Beker, tuinbaas, Gijs Kuyp, die zuur en eieren verkoopt; vader van der Waarde, meester schoenmaker; Betje van Mildt en Jansje Zonneweg, twee nette dienstmeisjes met onberispelijke kornetten op; Paulus Tikman, gepensioneerd van de Munt; Kris Pelling, studentenoppasser, enz.

In het eerste deel van zijn gedenkschriften, n.l. „Wording” vertelt Troelstra van een „afgescheiden” zondagschoolmeester, die elke zondag enkele uren moest lopen om hem en zijn kornuitjes zondagschool onderricht te geven. Deze afgescheiden zondagschoolonderwijzer was timmerman.

Wij zouden nog vele voorbeelden kunnen aanhalen uit publikaties van tijdgenoten der Afgescheidenen, die alle duidelijk aantonen, dat de Afscheiding haar bedding nam door de stand der kleine luyden. Wij willen echter besluiten met 'n enkel citaat van een van de bekendste, nieuwere sociologen, Dr H. J. Prakke.

Prakke vertelt van de benoeming van Jhr. Mr F. A. de Savornin Lohman als rechter te Assen en schrijft dan: „Moeilijk te verteren voor de Asser liberale heren was de benoeming tot Officier van Justitie aan de rechtbank te Assen van de A.R., Jhr de Savornin Lohman, een militante figuur, met wien de Cocksianen een kampvechter kregen in een stand, in welke zij tot dan niet doorgedrongen waren.”²⁾

Op dezelfde bladzijde wordt de uitspraak van een oud-onderwijzer aan de Asser Christelijke school overgenomen: „De leden der (Afgescheiden) kerk behoorden alle tot de kleine burgerij. Slechts één aanzienlijke familie kerkte bij ons, n.l. de Savornin Lohman, later gouverneur van Suriname. Zelfs zijn dochtertje — de later bekende geworden schrijfster Anna de Savornin Lohman — zond hij naar ons nietig schooltje”.

De reden waarom wij de volle nadruk leggen op het feit, dat de Afscheiding zich vrijwel uitsluitend beperkte tot de stand der kleine luyden, der kleine burgerij is deze, dat uit deze constatering voortvloeit, dat de Afscheiding de grote massa, de volksklasse onberoerd liet.

En als wij dat zien krijgen wij grote waar-

dering voor alles wat Dr Abr. Kuyper gedaan heeft om de omhoogstrevende volksklasse, van wien er tienduizenden braken met kerk en godsdienst, te bewaren voor de kerk.

De geheel nieuwe stand van vrije arbeiders, die ca. 1880 gestalte begon te krijgen is niet voortgekomen uit de kleine luyden, maar onder veel smart en pijn geboren uit de verpauperde volksklasse.

„In de 19e eeuw kwam het vraagstuk van de arbeid aan de orde; toen verrees een (nieuwe) stand van in loondienst werkende arbeiders, levend vrijwel uitsluitend van de opbrengst van hun arbeid”³⁾ „Door de ontwikkeling der techniek, door de uitzetting van de machinale arbeid kreeg het maatschappelijke leven, kreeg de arbeid bijzondere gestalte”.⁴⁾

Het is de ere van Dr. Kuyper, dat hij zijn tijd verstaan heeft en de vijand, die het gemunt had op de ziel van de arbeider, geniaal bestreden heeft met zijn eigen wapens. Kuyper heeft het bestaan om het arbeidersvolk, dat nog maar zo kort de periode van verpaupering achter zich had en de ellende daarvan nog niet te boven was, te bezielen voor de geloofsstrijd van de vrije kerk, de vrije school, de vrije arbeider. Wie durft Kuyper oppervlakkigheid, het werken met slagzinnen verwijten? De nieuwe arbeidersstand was nog niet rijp voor maatschappijtheoriën. Kuypers grote tegenspelers, Domela Nieuwenhuis en Multatuli, predikten directe staking. Op de puinhopen van de oude, zou een nieuwe maatschappij verrijzen. Dat begrepen en dat greep de arbeider van die dagen.

En Domela Nieuwenhuis werd als een groot profeet bijna afgodisch vereerd. Overal waar hij kwam stroomden de arbeiders samen. De periode 1880—1890 kan worden genoemd de periode van Domela Nieuwenhuis.

Naast hem stond de bekende publicist, Multatuli, wiens „Max Havelaar” voor tienduizenden kwam in de plaats van de Bijbel. Max Havelaar was onder de arbeiders het meest gelezen boek.

Vele tientallen jaren had de volksklasse geleefd onder de ban van onkunde en doffe berusting.

Nieuwenhuis en Multatuli brachten een nieuw evangelie. Het evangelie van de haat. De volksklasse, die zag en ondervond, dat het anders kon dan het altijd gegaan was, werd geleerd, dat zij tot haat tegen een maatschappij die hen tot verpaupering doemde, reden te over had.

Het was een evangelie tegen kerk en christendom. Maar wat had de volksklasse anders van kerk en christendom ondervonden dan prediking van berusting in schrijnend onrecht en mensonterende bedeling?

Want — en dit stellen wij met nadruk vast — de volksklasse kende maar één kerk; de deftige en totaal verburgerlijkte Ned. Hervormde kerk. Voorzover zij kennis droegen van het bestaan van de Afgescheidenen, de fijnen, de Cocksianen, ging hun kennis toch niet dieper dan de wetenschap, dat dit een kerkelijke groepering was van de kleine burgers en zelfstandigen. Misschien wat eigen-gereid en zelfvoldaan, maar dat was nu eenmaal de levenshouding van de kleine burger, die niet wilde vervallen in de staat en toestand van de volksklasse.

Ter afsluiting van dit artikel en als inleiding op het volgende artikel willen wij een uitvoerig citaat geven uit „De geschiedenis der zelfstandige vakbeweging in Nederland” van de bekende socialistische vakbewegingsman, Jan Oudegeest.

Vooraf zij gezegd, dat het beeld van Kuyper en zijn strijd niet geheel objectief is. Daarvoor is Oudegeest te overtuigd socialist. Maar op enkele markante punten laat hij toch wel Kuyper zien, zoals de tegenstander hem zag. Het oordeel van Oudegeest is daarom interessant, omdat hij zelf voortkwam uit calvinistische kring. Als meelevend jongeling stond hij in de dagen der dolantie met jeugdige enthousiasme achter Dr Kuyper. Op betrekkelijk jeugdige leeftijd was hij een bekende figuur in de christelijke organisaties.

In de eerste christelijke vakorganisaties, die door moeder Patrimonium te stevig aan de leiband werden gehouden, trok hij als propagandist en spreker de aandacht. In 1896, Oudegeest is dan 26 jaar, wordt hij lid van de SDAP en begint, direct en met succes daar de strijd tegen de nog sterke resten van Domela Nieuwenhuis' anarchisme.

Wij geven deze personalia omdat daaruit blijkt, dat Oudegeest, en dat is uit het citaat wel te merken, spreekt over een aanvankelijk vereerd leider. Hier volgt het citaat:

„Jong en sterk, energiek in de hoogste mate, bekwaam tot bij het geniale af, fanatiek en met buitengewone mensenkennis begaafd, begon Kuyper reeds dadelijk het klavier der volksconsciëntie te bespelen, laat mij er bij zeggen, dat hij het gedurende 40 jaren bespeeld heeft met een virtuositeit, zoals men zelden zal aantreffen. Ook dat hij het in deze 40 jaar het telkens verstaan heeft nieuwe leuzen te vinden, die zijn volgelingen in vervoering brengen, dat hij het verstaan heeft, onder zijn mensen een organisatie te schep-pen, die schitterend was. . . . Met een nooit gekende demagogie joeg hij de kleine luyden op tegen „de mannen met twee namen” waarmee hij speculeerde op de klasstegenstellingen, zonder de klasstrijd te willen prediken. . . . In de tijd van politieke ontwak-ing, waarin de industriearbeiders en handwerkers (handwerkers = kleine zelfstandigen. W.) enerzijds luisterden naar de revolutionaire taal der vertegenwoordigers van de Internationale. . . . vermocht Kuyper te doen wat wellicht niemand anders gelukt zou zijn, n.l. leven te brengen in het geestelijk kerkhof, hetwelk gevonden werd in ons volk van vis-sers, van kleine boeren, van kleine winke-liers, van kruideniers en andere kleine mid-denstanders. Zijn politiek was noch een politi-ek der aristocratie, noch een politiek van het proletariaat en hierom is deze politieke figuur des te groter, dat hij het verstaan heeft om juist de achterlijkste elementen te wek-ken tot politiek leven en hen geestdriftig te stemmen voor hun zaak, die zij voorstonden met een ijver en opofferingsgezindheid. . . . Meester van het woord en van de tactiek in het spreken, geboren aanvoerder, die genoeg verstand had van het volksleven om de juiste toon te treffen. . . . wist hij jaar op jaar met ziedende hartstocht zijn volgelingen om zich heen te houden. Striemen vielen zijn geese-lingen neer op de aristocraten, die het beste deel voor zich opeisten. . . . Maar het een-voudige volk, waaruit de natie bestond, loof-de hij.

Zo wekte hij in Nederland de Calvinisten tot een nieuwe strijd. . . . Natuurlijk, dat in die tijd zijn positie als predikant, zijn taal als geestelijke, die geheel iets anders vertelde dan er sedert mensengeslachten over de arbeiders was gezegd. Natuurlijk dat zijn toespraken tot de kleine luyden, tot het verdruk-te volk, een enorme voorsprong hadden op de prediking van het socialisme, die aan hun ambt van arbeider geen waardigheid ont-leenden, die niet de kennis hadden waarover Dr Kuyper beschikte en die door hun studie niet geschoold waren in de toepassing der middelen, waarmee men zijn politieke tegenstander bestrijdt”.⁵⁾

Jac. Wijnands.

¹⁾ Ds v. Koetsveld „Schetsen uit de pastorie van Mastland”, bl. 124 e.v.

²⁾ Dr H. J. Prakke: „Deining in Drente”, bl. 225.

³⁾ Prof. P. A. Diepenhorst: „Loonarbeid”, bl. 13.

⁴⁾ Dezelfde. . . ., bl. 15.

⁵⁾ J. Oudegeest: „Geschiedenis zelfstandige Vakbeweging”, bl. 30 e.v.

Iets over Engelman

I

Wie voor een krant gaat schrijven over een bundel poëzie, die de titel „Verzamelde Gedichten” draagt en dus tot op zekere hoogte iemands levenswerk pretendeert te bevatten, moet zich beperkingen opleggen. Hij mag er niet aan denken zo'n boek recht te doen; in dat geval zou zijn artikel een uitvoerige studie betekenen. Hij kan het best zijn visie geven op die aspecten van het dichterschap, die hem bij de lectuur het meest troffen. Als hij bovendien nog voorstander is van bondigheid en tegen artikelenreeksen stemt, zal hij streven naar helderheid en pregnantie. Daarbij

dient hij het gevaar nuances te verdoezelen, gecompliceerdheden ontoelaatbaar te vereenvoudigen, in het oog te houden.

Het vorig jaar heeft Engelman ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag zijn bundels in één deel uitgegeven onder de titel „Verzamelde Gedichten”. Tegenwoordig komt het vrij veel voor, dat dichters zo om en nabij de Drees-leeftijd, en soms aanmerkelijk jonger, hun eigen verzameld werk gaan verzorgen. Zijn ze bang, dat het nageslacht hen niet de moeite waard zal vinden, dit voor hen te doen? Bloem, Greshoff, Roland Holst, Jonckheere, Morriën e.a., allen nog springlevend, zijn Engelman hierin al voorgegaan. Later komt er dan vaak, tot enige ergernis van de kopers plotseling nog een schriel bundeltje op de markt, vergelijkbaar met de oogst van een aardbeiplant die voor de tweede keer vruchten draagt. Ook bij Engelman zal dit vermoedelijk zo gaan: hij heeft na het verschijnen van deze bundel al weer in minstens één tijdschrift gepubliceerd.

Jan Engelman is een rooms-katholiek dichter en als zodanig in protestantse contreien misschien minder bekend. Ik heb n.l. de indruk, dat protestanten eerder grijpen naar puur heidense auteurs dan naar rooms-katholieke. Ik vraag me af, of dit wel juist is. Zonder een pleidooi te willen houden voor toenadering tussen roomsen en protestanten en met volledige erkenning van de valsheid van het roomse kerkinstituut, blijft het feit, dat rooms-katholieken onze mede-christenen zijn.

Engelman, die in de twintiger jaren begon te publiceren, heeft in zijn jeugd deelgenomen aan de humanitair-expressionistische beweging, zonder er ooit volledig in te zijn opgegaan. Ik geloof, dat niemand dit als een verlies zal voelen. Heel veel werk uit die tijd met zijn geforceerd idealistische opvattingen doet tegenwoordig ongeloofwaardig aan. Engelmans poëzie daarentegen overtuigt ieder, die vandaag nog iets anders dan de vijftigers weet te waarderen, onmiddellijk. Deze dichter was van nature te aristocratisch om een pur sang gemeenschapsmens te zijn. In dit opzicht is hij wel de tegenvoeter van Anton van Duinkerken, zijn generatie- en geloofsgenoot, die als dichter overigens duidelijk zijn mindere is. Engelman had een te grote verwantschap met het verleden, of liever het tijdeloze, om niet sceptisch tegenover de actualiteit te staan. Hij heeft duidelijk afstand genomen, wat niet wegneemt, dat juist de beste experimenten uit die tijd (klankgedichten als Vera Janacopoulos) op zijn naam staan.

Terwijl in onze eeuw het beeld een steeds belangrijker plaats in de poëzie ging innemen, is in Engelmans gedichten het muzikale element primair. Rijnsdorp heeft het verloop van onze twintigste eeuwse poëzie eens onder het aspect zingen-spreken-praten-kolde-ren behandeld, waarbij hij Engelman verzwegen. Juist in de tijd dat het spreken overgaat in het praten **zingt** deze dichter in zijn poëzie. Engelman paste niet in Rijnsdorps schema, en dit demonstreert duidelijk zijn uitzonderingspositie. Men kan ook niet zeggen, dat hij een ouderwets dichter is, die thuis hoort in de „zangtijd”, toen Boutens en vooral Leopold de grote figuren waren. De poëzie van Engelman hoort nergens in de tijd thuis; zij heeft vaak iets ontstegenens, iets serene, iets dat ook de Griekse kunst kenmerkt (Engelman is een groot bewonderaar van de mediterrane culturen). Ook al staan wij vandaag meer open voor het oosten dan voor Hellas, toch boeit deze kunst ons ook nu nog. Engelmans poëzie zal vrij zeker een zo grote duurzaamheid niet bezitten, maar toch heeft ze intussen al een hele generatie moeiteloos overleefd.

Hoe argwanend Engelman staat tegenover „uur en feit” blijkt duidelijk uit de laatste strofen van „Philomela”, het lied aan de nachtegaal:

Die in Hellas hebt gezongen
die een gorgel had in Reims;
nimmer is uw lied bedwongen,
nimmer werd uw lach tot grijns.

Zalig zijn de tijdelozen,
zalig zij die tekens zien
door de mensen niet gekozen,
door de wijsheid niet voorzien.

Zalig zij die nog ontwaken
als de oudste nachtegaal,

't lichte zilverlied te maken
andermaal en andermaal.

Dit lijkt me wel een afdoend antwoord aan hen die precies weten wat vandaag de taak van de poëzie is. De enige opdracht voor de dichter is in alle tijden goede poëzie te schrijven. Deze nuchtere waarheid kunnen bepaalde hysterische betogen niet overbluffen. De dichter mag afstand nemen, een beetje welfremd zijn, misschien moet hij het wel. In elk geval is een onafhankelijke houding voor hem noodzakelijk. Gelukkig wie Roland Holst durft nazeggen, dat het vallen van een bloemblad hem het uitbreken van een oorlog kan doen vergeten.

Deze houding impliceert echter geen onverschilligheid ten opzichte van de werkelijkheid. Juist Roland Holst en Engelman hebben zich in de jongste oorlog door dapperheid onderscheiden, terwijl de eerder genoemde schreeuwers in hun schulp kropen of zelfs landverraad pleegden. In Engelmans poëzie vinden we dan ook de gebeurtenissen van de tijd weerspiegeld, zoals de Spaanse burgeroorlog, de tweede wereldoorlog (de bundel „Noodweer” ontleent hieraan zijn titel) en de watersnoodramp van 1953. In warme bewoordingen herdenkt hij zijn omgekomen vriend Hendrik Marsman, die ook, zonder genoemd te worden, duidelijk optreedt in „Quis non fleret” en „Ispahaan”. Verder is hier opgenomen het declamatorium „de Dijk” dat Engelman ter gelegenheid van het gereedkomen van de Afsluitdijk in opdracht schreef. Hoe sterk zijn verantwoordelijkheidsgevoel tijdens de oorlog ook heeft gesproken, tegelijk belijdt Engelman, dat ook temidden van een wereldbrand de poëzie haar rechten behoudt. Ik citeer de tweede strofe van Moerbeij:

ver boven zinnen is verdriet
en dansen der planeten —
alleen de moerbeij weet het niet
terwijl zij zinloos sappen schiet
en Orpheus met zijn smalle riet
zal 't nimmer meer vergeten.

Het slot van „Philomela” werd met een dubbel doel geciteerd. Het demonstreert n.l. ook de gevaren waaraan de muzikale poëzie bloot staat: de niet-functionele herhaling die verslappend werkt. Deze verzen hebben iets pathetisch, omdat de weg van de minste weerstand werd gekozen. Gelukkig maakt Engelman zich het slechts zelden te gemakkelij. Engelman is meestal juist op zijn best in zijn muzikale verzen. Als hij meditatief of wijsgerig is, komt zijn vers niet los, zoals in „Liefde tot de kunst” of deze strofen uit „de Voorsmaak”:

De vlinder die ik achtloos heb vertreden,
de ster die aan den hemel stralen schiet,
zij zweven altijd in een zalig Heden,
vergankelijk zijn zij, maar zij weten niet.

Aan mensen is dit zwaarste opgeladen:
een eeuwig hunkeren, een kennis en een pijn,
wijl in de vluchtigheid der teerste daden
genot en dromen onverzoebaar zijn.

Deze ervaring doet ieder mens op, maar zij is hier, omdat Engelman teveel redeneert, poëtisch niet gerealiseerd. Een zeer geslaagd niet-muzikaal gedicht is daarentegen „Voi che-sapete”, een profetisch, krachtig en mannelijk brok poëzie.

Natuurlijk komt, als in alle poëzie, ook bij Engelman beeldspraak voor. Het beeld valt echter slechts zelden op, zoals het mooie, Homerus-achtige „De Zee ligt als wijnblad te blozen”. Meestal echter houdt het beeld zich enigszins schuil tussen de andere elementen van het vers. Dit ligt volkomen in de aard van deze poëzie, waarin niets zich opdringt, ook niet de melodie, die hier meestal toch „toonaangevend” is. Een en ander wijst weer op verwantschap met de Griekse geest: het gevoel voor evenwicht en symmetrie.

Vreemd, dat men juist bij deze dichter, die de banden met het poëtische tijds klimaat schijnt te hebben verbroken, plotseling op strofen stuit, waaruit een zekere verwantschap met de vijftigers blijkt:

In zachte windselen gesloten —
gelijk daar wieglen, zonder zon,
de aarzelende voorjaarsloten —
ligt menig woord dat niet begon.

Ik voel het dringen, voel het klemmen,
verlangend naar het lentelicht,
toddát het uitbreekt in de stemmen
en golven van mijn pril gedicht.

Wie weet waarvan het kwam gevaren?
Hier blijft het dralen op mijn lip:
een woord dat in de ziel doet staren
is groter dan uw denkbegrip.

Zeker, ook Nijhoff en vooral Achterberg waren door het verschijnsel „woord” gefascineerd — maar wat is voor onze vijftigers kenmerkender dan hun haast blindelings geloof in de magie van het woord? Kouwenaar zegt, dat de traditionele dichter zijn wil aan het woord oplegde, terwijl de experimentele dichter zich juist door de wil van het woord laat leiden. Dit is natuurlijk nog al ongenueanceerd gesteld, maar in grote trekken toch wel juist. Voor de traditionele dichter was het woord niet in de laatste plaats óók middel om een bepaalde gedachte op de lezer over te dragen. De experimentele dichter hanteert het woord vooral in de sfeer van de toverformule. Met de laatste regels (het woord dat groter is dan ons denkbegrip) staat Engelman duidelijk aan zijn zijde. De eerder genoemde klankgedichten sluiten zich geheel bij deze opvatting aan. De „opvluchten” van de traditionele dichter gingen de dampkring van de ratio niet te buiten — de experimentelen (en soms plotseling Engelman) bedrijven dichterlijke ruimtevaart. Ook Engelman bedrinkt zich af en toe aan het woord en geniet deze roes als het heerlijkste dat hij kent. „Favete linguis” begint met:

Van alle dingen die ik heb genoten
was niets zo zoet als 't zingen van het woord.

(Wordt vervolgd)

Luitzen Visser.

BOEKBESPREKING

Wetten ten leven 2: A. Keizer,
**Israëls wetten voor het economisch
leven en het renteverbod;**
M. van Damme, **De koningswet.**
Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

Dit werkje is een vervolg op Wetten ten leven 1, geschreven door de heer M. van Damme, dat handelt over de reinigingsvoorschriften in de Mozaïsche wetgeving. Drs Keizer, econoom van professie, bespreekt hier de Mozaïsche wetten voor Israëls economisch leven, speciaal het „renteverbod”. Hij geeft historische beschouwingen, waarin hij beoogt dat het niet bewaren van de wijsheid, gelegen in Israëls wetten, leidde en leidt tot versterking en ondergang van de economie. Daarbij is dan van groot belang het in Israël geldende „renteverbod”. Dit verbod was een gewichtige factor voor de gezondheid van Israëls economisch leven. Het werkte mede tot bewaring van de economische zelfstandigheid, het voorkwam prijsverhoging — in de prijzen behoefde immers de te betalen rente niet vercalculeerd te worden —, het was een dam tegen verpaupering. Dit „renteverbod” moet gezien worden tegen de achtergrond van de bodemverdeling, die na Israëls vestiging in Kanaän plaats vond, onder stammen, geslachten en families, waarbij bepaald werd dat de Heere de eigenaar van de grond bleef, en dat het aan een bepaalde familie in gebruik gegeven ook in die familie moest blijven, als een erfbezit, hetgeen gewaarborgd werd door de wetten van lossing en jubeljaar. Het grootgrondbezit werd hierdoor onmogelijk gemaakt. Ook was er geen sprake van pacht. Het grootgrondbezit, aldus Drs Keizer, in strijd dus met de wet des Heeren, heeft veel kwaad gedaan in de historie, en doet dat nog in de z.g. onderontwikkelde gebieden, waar de bodem in bezit is van enkele families.

De Middeleeuwse kerk heeft een renteverbod uitgevaardigd, niet zozeer op grond van de Mozaïsche wet als wel op grond van Lukas 6 : 35: Leent zonder iets weder te hopen, aldus wetticistisch een verbod afkondigend, zonder echter door te dringen tot de geest der wet. Daarmede verstoort de kerk de gezonde ontwikkeling van het economisch leven. Dit is dan ook het motto van Drs Keizers verhandeling: De letter doodt (het economisch leven), maar de Geest maakt levend.

Calvijn heeft het nemen van rente toegelaten. Volgens hem is Israëls „renteverbod”

een „politieke” wet, die voor Israëls verhoudingen gold en thans niet meer bindt dan billijk en redelijk is. Hij legt dan ook beperkingen op aan het nemen van rente. Maar, zo zegt Drs Keizer, Calvijn is voorbijgegaan aan de vraag hoe de economische verhoudingen in Israël waren. De auteur vertelt voorts nog een en ander hoe het verder t.a.v. de rente ging in het Gereformeerde Nederland, waarbij hij ook spreekt van de woekerbanken, die in de zeventiende eeuw in Nederland tierden.

Ik mis node in deze verhandeling een meer indringende bespreking van de teksten die hier in 't bijzonder in geding zijn: Ex. 22 : 25; Lev. 25 : 36, 37; Deut. 23 : 19, 20. Ik ben het namelijk niet eens met A. Geelhoed, die naar aanleiding van artikelen van H. W. de Jong, Drs in de economie, in het orgaan *Ambt en Plicht* (juli en aug. 1958) schreef over: Het rentevraagstuk in het licht van het Oude Testament, en daarbij opmerkte: „Drs de Jong gaat als niet-theoloog begrijpelijkerwijze niet in op de uitleg van de aangehaalde teksten...”, en verderop: „Dat Drs de Jong zelf geen nader onderzoek heeft ingesteld naar de teksten, waar de rente in de wet ter sprake komt, kunnen we van een econoom billijken...”. Waarom zou een niet-theoloog niet nader kunnen ingaan op de uitleg van Schriftplaatsen? Is uitlegging het monopolie van de theoloog? Ik geloof met K. J. Popma dat uitlegging het werk is van ieder die leest. Dan zal men ongetwijfeld wel eens hulp nodig hebben, b.v. van een philoloog, iemand die zich bijzonder met taal en letteren bemoeit. Maar het is juist schoon dat ook de econoom en de jurist — en ga maar door — zelf de Schrift lezen en haar al lezende uitleggen.

De Statenvertaling spreekt in de genoemde teksten van „woeker” en bovendien in Lev. 25 : 36, 37 van „overwinst”. Het Hebreeuws heeft hier twee woorden, of eigenlijk drie: nesjek, tarbit en marbit. Het eerste woord is vertaald met „woeker”, het tweede en derde, die van dezelfde woordstam afkomstig zijn, met „overwinst”. De woorden nesjek en tarbit komen ook naast elkaar voor in Ez. 18 : 8, 13, 17; 22 : 12; Spr. 28 : 8. Geelhoed meent dat we onder nesjek woeker en onder tarbit (matige) rente moeten verstaan. Keizer spreekt, zoals gezegd is, niet over deze kwestie. De Nieuwe vertaling heeft, precies andersom dan Geelhoed het wil, voor nesjek rente en voor tarbit winst of woeker of woekerwinst.

Het woord nesjek is afkomstig van nasjak, dat „bijten” betekent. Het werkwoord wordt nog al eens gebruikt van een slang. Nesjek zal dus oorspronkelijk „beet” betekenen, misschien „slangenbeet”. Hierop grondt Geelhoed zijn mening dat nesjek „woeker” betekent: „Wie nesjek voor een geldlening moet betalen, krijgt het gevoel dat hij een slangenbeet opgelopen heeft”. Het woord tarbit komt van rabah, „vermeerderen”. Tarbit betekent „aanwas”, en krijgt dan ook de betekenis van „rente” of iets dergelijks: het geleende is gegroeid, er moet méér teruggegeven worden. Geelhoed zegt nu, dat de Mozaïsche wet nesjek verbiedt, maar in bepaalde gevallen tarbit toestaat. We lezen immers in Ex. 22 : 24, dat geen nesjek mag opgelegd worden aan de arme, en in Lev. 25 : 36 en 37 dat noch nesjek noch tarbit van de verarmde mag worden gevraagd, terwijl in Deut. 23 : 20, 21 staat dat van de broeder, de volksgenoot geen nesjek mag worden gevraagd, maar wél van de buitenland. Het woord tarbit komt hier niet voor. Hier wordt dus toegelaten van de volksgenoot tarbit te vragen: billijke rente. Het gaat hier niet, aldus Geelhoed, over de verarmde broeder, maar over de volksgenoot in het algemeen.

Al deze kwesties worden door Drs Keizer niet aangeroerd. En het is toch van belang hierin inzicht te hebben, aler men een betoog gaat bouwen op het renteverbod.

De Misjna, dat is de verzameling van discussies der schriftgeleerden over de toepassing van de Mozaïsche wet, maakt onderscheid tussen nesjek en tarbit, maar op een andere manier dan Geelhoed. In een Misjna-tractaat, dat handelt over het recht, wordt de vraag gesteld: Wat is nesjek en wat is tarbit? Het antwoord hierop luidt: Het is nesjek wanneer iemand een sela (een bepaalde munt = denariën) uitleent voor 5 denariën, of 2 seah tarwe voor 3: dan legt hij nesjek op. En het is tarbit wanneer iemand winst maakt met vruchten. Hoe is dat bedoeld? Iemand heeft van een ander tarwe gekocht (later te leveren) voor een gouden denarius (= 25 zil-

veren denariën) de kor (een inhoudsmaat), in overeenstemming met de geldende marktprijs, vervolgens komt de prijs te staan op 30 (zilveren) denariën, en dan zegt de een tot de ander: „geef mij m'n tarwe, want ik wil ze verkopen en voor het geld wijn kopen”; waarop de ander antwoordt: „zie, uw tarwe heeft nu een waarde van 30 en bij mij is wijn voor u”, zonder dat hij echter wijn heeft. De bedoeling is niet helemaal duidelijk. Walter Windfuhr (in *Die Mischna*, Giessen 1923) meent, dat de eerste spreker de verkoper is, die zijn tarwe terugvraagt. Philip Blackman (*Mishnayoth*, Londen 1954) is van oordeel, dat de koper vraagt om levering van de tarwe. Hoe dit ook zij, we begrijpen wel dat hetzij de een hetzij de ander winst wil maken uit de prijsstijging. Dit nu is tarbit, aanwas. Dat men volgens de rabbijnse wetsopvatting geen gebruik (misbruik) mag maken van prijsstijging blijkt ook uit de volgende uitspraak: Hillel (een rabbijn uit de tijd van omstreeks het begin onzer jaartelling) zeide: een vrouw mag geen brood lenen aan een andere, tenzij zij de geldprijs daarvan vaststelt, opdat ze niet, wanneer de tarwe duurder wordt, bevonden worde zich schuldig te maken aan ribbit. Hier staat weer een ander woord, echter verwant met tarbit en marbit.

Het is niet zeker, of we de rabbijnse opvatting omtrent het verschil tussen nesjek en tarbit moeten indragen in het Oude Testament. M.i. is het weinig waarschijnlijk. Het past echt bij de rabbijnse interpretatie om aan het gebruik van twee verschillende woorden heel wat op te hangen. Het is niet onmogelijk dat er oorspronkelijk een nuance-verschil is geweest, maar het Hebreeuws parallelisme — het herhalen van eenzelfde gedachte met andere woorden — kan ervoor pleiten dat nesjek en tarbit vrijwel hetzelfde betekenden: in Spreuken 28 : 8 worden nesjek en tarbit in één adem, en wel in afkeurenden zin, genoemd. Pater De Vaux schrijft in „Hoe het oude Israël leefde” (I, blz. 302v): „Interest heet in het hebreeuws nesjek (letterlijk: beet) en tarbit (letterlijk: aanwas). Het eerste woord ontmoeten we **alleen** in de wetten van Ex. en Deut. en in Ps. 15, 5. In de latere teksten wordt het altijd gebruikt naast het tweede, en daar is het moeilijk de beide betekenissen te onderscheiden. Wellicht heeft nesjek aanvankelijk alle soorten leningen betekend (vgl. Deut. 23, 20) en werd het later beperkt tot het lenen van geld, terwijl tarbit gebruikt werd voor leningen in natura (vgl. Lev. 25, 37, waar de uitzonderlijke nevenvorm marbit voorkomt)... Het is ook mogelijk, dat de terminologie een ontwikkeling in de praktijk van het lenen weerspiegelt: ofwel de lener tekent een kwitantie voor 60 sikkel en ontvangt er slechts 40 (nesjek: beet), ofwel hij tekent een kwitantie voor 40 sikkel en verplicht zich er 60 terug te geven op de vervaldag (tarbit: aanwas).

Het kan ook nog zijn dat de tarbit een „aanwas” is, die betaald moet worden als het geleende niet op tijd wordt teruggegeven, of tenslotte een méérwaarde, waarbij rekening gehouden wordt met het teruglopen van de prijs van de levensmiddelen, die men leende in de winter en teruggaf na de oogst, wanneer de koers gezakt was. Maar de spaarzame inlichtingen laten niet meer dan gissingen toe.”

Geelhoed grondt zijn mening omtrent het verschil van nesjek en tarbit (woeker en matige rente) mede hierop, dat het in Lev. 25, waar beide woorden voorkomen, gaat over de verarmde broeder, terwijl in Deut. 23 waar alleen nesjek wordt genoemd sprake is van de volksgenoot. Conclusie: van de verarmde broeder mag noch nesjek (woeker) noch tarbit (matige rente) worden gevraagd, maar van de volksgenoot in 't algemeen mag geen nesjek doch wél tarbit gevraagd worden. Dat het in Deut. 23 gaat over de volksgenoot in 't algemeen wordt volgens Geelhoed ondersteund door het feit dat vervolgens de vreemdeling wordt genoemd, van wie wél nesjek mag worden genomen. Het is m.i. de vraag of deze redenering juist is. Het komt mij veeleer voor dat we ook in Deut. 23 moeten denken aan de verarmde volksgenoot. In het boek Deuteronomium herhaalt Mozes de wet, en wij moeten dat, dunkt mij, lezen in het licht van Exodus en Leviticus. En de vreemdeling wordt in Deut. genoemd — hier wordt dát woord „vreemdeling” gebruikt, dat betekent: de doortrekkende vreemdeling, niet de vreemdeling die zich

temidden van Israël vestigt en mét weduwen en wezen in verschillende voorrechten deelt — omdat Mozes in Deut. de wet toespitst op het aanstaande verblijf in Kanaän. Als Israël daar gevestigd is, zal het te maken krijgen met doortrekkende vreemdelingen: kooplieden en handelaars. Van zulke vreemdelingen mag nesjek (rente) geëist worden. Wanneer zij lenen, doen ze dat niet omdat ze gebrek aan voedsel hebben, maar ten behoeve van hun handel. Welnu, dan mag de Israëliet daarvan ook voordeel trekken. Maar hij mag geen misbruik maken van de nood van de volksgenoot, hij mag uit die nood geen winst zoeken te halen.

Nu nog iets over de kwestie: rente of woeker. De Statenvertaling heeft (zie boven) woeker, en daar konden we het altijd wel mee eens zijn: men mag geen woeker vragen. Maar de nieuwe vertaling heeft rente, hetgeen de zaak moeilijker maakt. M.i. moeten we niet teveel nadruk leggen op het verschil tussen rente en woeker zoals wij dat kennen. De rentevoet die over 't algemeen in het Oude Oosten gold was hoog: 20% of 30% of nog meer. Die rentevoet is ongetwijfeld in Israël bekend geweest. En tegen deze achtergrond moeten we m.i. het „renteverbod” zien. Naar onze begrippen was dat een overmatige rente, woeker! De Heere werkt verlossend onder Zijn volk, óók verlossend uit armoede, door te verbieden rente (de gangbare hoge rente) te vragen van de broeder die uit nood moet lenen. En andere rente, namelijk van kapitaal dat geleend wordt om daarmee zakelijke winst te maken, komt helemaal niet in geding. De landbouwmaatschappij waarin Israël leeft, en waarin het kapitaal (de productiemiddelen) zo maar in de schoot valt (ze stappen immers in de eigendommen der Kanaänieten) maakt het overbodig hierover te spreken.

Het is dus m.i. in elk geval niet zeker dat er in Israël een algemeen renteverbod gold. En daar gaat, als ik het goed begrijp, het betoog van Drs Keizer wel van uit. Niettemin, Israël was een landbouwstaat, en vermoedelijk heeft de kwestie van rente daar, althans in de eerste eeuwen, geen rol gespeeld, hetgeen — dat ziet Keizer m.i. wel juist — mede samenhangt met de typische bodemverdeling die in Kanaän plaats vond. En deze typische bodemverdeling hangt weer samen met de eigenaardige positie die Israël had: nationaal volk van God op een stuk aan de overste dezer wereld ontworstelde aarde.

En hier raken we dan aan een moeilijke kwestie: heeft de Mozaïsche wet gelding voor ons, hetzij volstrekt hetzij ten dele? Calvijn sprak wat het „renteverbod” betreft van een politieke wet, een wet dus voor de natie Israël, die als zodanig voor ons niet meer bindend is. Maar Calvijn beseftte ook dat deze wet ook voor ons lering en wijsheid bevat. Keizer wraakt het dat Calvijn deze wet niet beschouwd heeft tegen de achtergrond van de ganse Mozaïsche economische wetgeving. En men krijgt enigszins de indruk dat voor Keizer het grootgrondbezit de wortel is van alle kwaad. Ongetwijfeld heeft het grootgrondbezit menigmaal kwade gevolgen gehad. Maar het heeft toch ook wel goede vruchten afgeworpen (P. J. Bouman, *Economische en sociale geschiedenis in hoofdlijnen*, pp. 35, 36). Het is maar de vraag welke vormen het aanneemt en hoe de grootgrondbezitter zich gedraagt.

De vraag naar geldigheid en toepassing van de Mozaïsche wet op gans andere verhoudingen blijft branden. Rekening moet worden gehouden met de zeer eigenaardige positie van Israël: nationaal Godsvolk. Zó bestaat de kerk niet meer, nu zij vergaderd wordt uit alle volkeren. Voorts: de historische en culturele omstandigheden zijn anders. We hebben in de Mozaïsche wet te doen met allerlei toepassing van het grote gebod: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf. Dat grote gebod blijft, maar niet alle toepassing is blijvend van aard. Ik beweer niet dat Keizer het „renteverbod” zo maar weer tot gelding zou willen brengen. Maar ik kan toch de indruk niet van mij afzetten, dat hij, gegrepen door het schone dat gelegen was in Israëls economisch leven op de basis van de verdeling van het land, waarvan de Heere eigenaar bleef, wat al te gemakkelijk de gang der historie vanuit dit gezichtspunt heeft beschouwd.

PERSSCHOUW

Over de „samenspreking”

In een artikel getiteld „Na Assen” schreef Ds H. Veltman in „Ons Kerkblad” van de Geref. Kerken in de Provincie Utrecht o.a. dat de vraag kan gesteld worden of de oproep tot de synodale kerken en haar synode om haar schuld te belijden die reeds 17 jaar op haar ligt en zich van die schuld vrij te maken na al de schriftelijke vertogen, die in deze jaren zijn gehouden, toch niet eens mondeling tot de gemeenschap, die ons uitstiet en tot geen rechtsherstel of wederkeer gekomen is, zou kunnen en moeten gezegd worden.

Er is bij sommigen onder ons teleurstelling over de beslissing van Assen. Die teleurstelling kan uit verschillende motieven opkomen. Er zijn er wellicht, die hunkeren naar een grotere gemeenschap en daarom maar over allerlei bezwaren die er waren, willen heenstappen: laten we maar tot een compromis komen. Er zijn er misschien die het verleden maar verleden willen laten en ook de ontwikkeling in verkeerde richting in de syn. gemeenschap niet zo erg vinden. Maar er zijn er ook, die oprecht verdriet hebben over de verdeeldheid onder de Geref. belijders; die zo graag zouden zien, dat er werkelijk een nieuw begin zou kunnen gemaakt worden, ook al omdat de afval en de ontrouw in de wereld rondom zo groot zijn; omdat de onderlinge strijd verteert en er zoveel wérk te doen is; enz. enz. Uitgaande van het recht en de roeping tot de vrijmaking in 1944 e.v.j. zouden zij toch graag een grotere eenheid zien geboren worden.

En wie zou dat eigenlijk niet willen?

Maar kan dan door een officieel gesprek van wederzijdse deputaten bereikt worden? Er kan honderd-uit gediscuteerd worden over het nut van zulk een gesprek. Maar het absoluut onoorloofd-zijn daarvan zal toch op grond van de H.S. moeilijk te bewijzen zijn. Als het uitgangspunt en het doel van zulk een gesprek maar juist zijn.

Het uitgangspunt: dat de vrijmaking in 1944 móést plaats hebben, omdat geen waarachtig gelovig kind van God deel mócht hebben aan de onvruchtbare werken der synodes, veelal in geheime zittingen gepleegd. En het dóél: zo mogelijk, als instrumenten in Gods hand, in hoge ernst en met de klem der liefde (immers: „gij zijt ons onvergetelijk”) de ogen te openen voor de schuld die er nog altijd ligt aan synodale kant; en de weg voorhouden naar het weer waarachtig kerk-zijn, kerk van de Heere Jezus Christus.

Dat behoeft geen langdurig twistgesprek te zijn. En er behoeven zeker geen onderhandelingen plaats te hebben over een compromis. Als je iets als schuld ziet en belijdt voor God (en zo zien wij toch de beslissingen van 1942 e.v.j.), dan kun je toch niet over een compromis spreken? En je wilt er toch niets meer mee te maken hebben, nooit onder die schuld terugkeren?

Wij kunnen gerust in een gesprek onze „tegenstanders” recht in de ogen zien. En dat in diep medelijden over de schuld, die er nog altijd op hen rust: dat is toch erg voor God? En in waarachtige bewogenheid over het almeer verzeild raken in ongereformeerde richting van hen, met wie wij tot 1944 aan één avondmaalstafel mochten aanzitten.

Onze blijdschap en dankbaarheid over de vrijmaking van 1944 sluit toch het verdriet over de in de syn. gemeenschap gebleven schuld en de daar plaats gehad hebbende ontwikkeling c.q. verharding niet uit?

Waarom zouden wij dat in een persoonlijk gesprek niet eens kunnen zéppen? Zeker: ik weet het wel: dat is zo door de Utrechtse synode niet gevraagd. Zij heeft gevraagd om met haar opvolgster (die nu in Apeldoorn is saamgekomen) „in zodanig contact te willen treden, dat op hereniging van beide kerkgemeenschappen gericht is”. En onze synode te Assen heeft op de zo gestelde vraag „neen” gezegd. Ik meen: terecht. Want de „hereniging” kan niet komen op de manier als „Utrecht” dat wil.

Maar er had toch misschien, juist om de syn. gemeenschap én ook om hén in „eigen” kerken, die tobben over een verdeelde christenheid, onze liefdes-wil te tonen, kunnen geantwoord zijn: wij willen een paar afgevaardigden van u ontvangen of ontmoeten om u 't ook persoonlijk-mondeling te zeggen wat ons grote verdriet om én onze ernstige bezwaren tegen u en uw handelingen zijn; en dat er maar één weg is naar elkander: dat u óók de schuld wegdoet en weerkeert naar het Woord en het recht des Heeren, want het is ons om uw heil begonnen!

Of zulk een contact geaccepteerd zou zijn door de tegenpartij? Het antwoord op die vraag zou voor haar rekening zijn. Maar wij zouden zo zelf het initiatief hebben genomen en een recht doel voor een gesprek gesteld hebben.

En ik meen, dat dit voor velen in onze Kerken bevredigender zou geweest zijn dan het nu genomen besluit voor hen is. Zij hebben het er moeilijk mee. En wij willen toch niet twifelen aan hun oprechtheid als zij spreken over hun moeite.

De uitkomst van zulk een getuigend gesprek

zouden wij ook rustig in de hand des Heeren kunnen laten. 't Had in elk geval duidelijk kunnen worden: óf de verharding daar blijven zou; óf dat er toch verootmoediging en bekering geboren zouden worden door een waarachtig broederlijk appél op de harten met het Woord van de enige Heer en Bisschop der Kerk. Het gaat tenslotte toch niet om ónze, maar om zijn zaak.

Overigens: wij moeten er voor oppassen — wij allen, hoe wij ook over „Utrecht” en over „Assen” oordelen — in bitterheid en hardheid te staan tegenover elkander én tegenover onze „tegenpartij”. Daarmee wordt het kwade niet overwonnen. En daar gaat geen wervende en winnende kracht van uit.

Die is er alleen bij en door de liefde. Want de liefde zoekt zich zelf niet, zij wordt niet verbitterd, zij rekent het kwade niet toe; zij is niet blij over ongerechtigheid, maar zij is blij met de waarheid (1 Cor. 13). Juist de liefde is niet onverschillig, maar zoekt de eer van Hem, die eerst heeft liefgehad.

Ds G. Janssen liet zich hierover in de „Kerkbode” van de Geref. Kerken van Noord-Holland als volgt uit:

Er zijn broeders, die dit toestemmen en er niet aan denken om aan recht en plicht tot vrijmaking ook maar te tornen, die echter toch gaarne hadden gezien dat er gesproken werd. Zij zouden in mondeling contact op bekering willen zien aangedrongen en verwerpen de stelling: eerst bekering, dan contact. Zij zouden door een mondeling gesprek juist de bekering onder Gods zegen willen bevorderen, de bekering van kerkelijke zonden in het verleden en de handhaving ervan tot op de dag van vandaag.

In haar openingswoord van de Bondsdag der Gereformeerde Vrouwen, heeft mevr. M. v. Bekkum-Velders gezegd:

„Er is nog al eens een debat gaande over al of niet samenspreken met de gebonden kerken.

Zo de situatie nu is ben ik persoonlijk geen voorstandster van samenspreking, maar er valt wel samen in liefde over te spreken, dat is nog geen reden om mijn broeder of zuster die hierover iets anders denkt voetstoots te veroordelen of verkéerd in te delen.

Ware Kerk zijn, moet zich uit in eendrachtig samenleven, zoals in Hand. 2 beschreven wordt”. Ik wil dit woord graag onderstrepen.

De broeders, die dit standpunt delen, zijn mij niet minder lief dan de anderen. Van een principieel verschil kan hier ook moeilijk gesproken worden. Schriftelijk contact is ook contact. In een mondelinge bespreking zou, willen we trouw en waarheid niet prijsgeven, praktisch hetzelfde gezegd moeten worden als in deze besluiten is gezegd, die de Synode der gebonden kerken toch ook worden toegezonden.

Het mondelinge contact heeft voor, dat duidelijk blijkt gegeven wordt van de goede wil, niet om het synodalisme te aanvaarden, maar om daarvan terug te brengen, de broeders aan de overzijde te winnen. Maar het heeft het bezwaar, dat dan moeilijk officieel kan gesproken worden. Ik zie er in de situatie van het ogenblik weinig mogelijkheden voor.

We hebben dat mondelinge contact hier in Amsterdam-West gehad. Ik sprak daar „namens” de kerkeraad en gemeente van Amsterdam-West, twee avonden. Maar dit „namens” was betrekkelijk. Want ik kon toch moeilijk anders dan proberen het standpunt onzer kerken weer te geven, maar dat in eigen woorden en naar eigen visie. Ik sprak toch eigenlijk niet „officieel”. En van de andere zijde was het evenzo. Elke spreker van die zijde gaf zijn persoonlijk oordeel weer. De één noemde ons scheurmakers, de ander ging niet zo ver. Een derde vond heel deze kerkstrijd maar een ruzie in een kerkelijke achterbuurt, en wist niet waar de schuld lag!

Wij hebben gedacht het Woord Gods te doen horen, maar men moet van zulk contact op korte termijn toch geen verwachtingen hebben. Wij hebben ten minste na de tweede bespreking niets meer gehoord en zullen ook wel niets meer horen! De hiërarchie is daar diep geworteld en het oecumenisme is er troef! En dat vooral in de „hogere regionen”.

Daarom moet de kwestie van contact ons maar niet al te diep beroeren. We staan hier machteloos en moeten onze roeping in het eigen kerkelijk leven maar goed verstaan en samen verder arbeiden. En in eigen kerkelijk leven laten zien, dat de wandel bij het Woord Gods en het kerkelijk samenleven naar de oude K.O. een rijke zegen van zich afwerpt, die anderen tot jaloersheid kan brengen. De Asser besluiten spreken van de genade en trouw des Heren in de vrijmaking en van een houden van de Kerk onder de enig waarachtige heerschappij van de Enige Bisschop der Kerk, onze Here Jezus Christus. Dat zijn sterke en rijke woorden — die ons ten zeerste verplichten. Verplichten te leven, zoals de presidente van de Vrouwenbondsdag dat aanwees.

En daar mankeert het hier en daar nog wel eens aan. Telkens horen we van moeiten, van strijd, nu hier, dan daar. Over allerlei kwesties.

We moeten meer geduld met elkaar hebben en meer trachten elkaar te verstaan. Want we zijn niet klaar met te spreken over de zaaksgerechtigheid onzer kerken. We zijn door Gods goedheid vrijgemaakt, maar om te leven bij Zijn

Woord en naar de afgesproken kerkelijke regelen, in de door de Synoden afgebroken, maar daarna herstelde gemeenschap. Die moet nu worden bewaard in het aannemen van elkaar gelijk Christus ons aangenomen heeft. En zo bewaren het „pand van reformatie”, dat de Here ons toevertrouwd.

Inderdaad op dat laatste komt het aan: het aannemen van de broeders, van alle broeders gelijk Christus ons aangenomen heeft. Dat is misschien wel de kern van de „vrijmaking”. C. V.

VERSLAG VAN DE SENAAT VAN DE THEOLOGISCHE HOGESCHOOL over de cursus 1960/1961.

Op 30 september 1960 werd de cursus geopend door Prof. Dr H. J. Jager met een toespraak over „Studie-varia”. Bij die gelegenheid kon worden vermeld, dat zeven studenten zich voor het eerst hadden laten inschrijven, n.l. de Heren P. Dekker, W. J. van der Linde, J. A. Petter, A. H. Reitsema, W. G. Rietkerk, C. van Spronsen en M. van Veelen.

Voor de doctoraal-studie meldten zich de Heren: J. Bomhof, J. H. Carlier, P. Deddens, K. D. van Dijk, A. Geelhoed, J. M. Goedhart, J. D. Janse, A. Kamer en W. L. Kurpershoek. De inschrijving van veertien anderen voor deze studie, wordt op hun verzoek niet hernieuwd.

In deze cursus werd het propaedeutisch-examen met goed gevolg afgelegd door de Heer W. Triemstra. Voor het candidaats-examen slaagden de Heren: P. Deddens, P. G. Goossens, G. van Atten, R. van Nus, J. A. de Vries, K. B. Holwerda, O. Doornbos. Doctoraal-examens vonden in deze periode niet plaats.

Aan het einde van de cursus stonden 89 studenten ingeschreven, waarvan 7 zich voorbereiden voor het propaedeutisch-examen, 41 voor het candidaats-examen en 41 voor de doctorale studien.

Op 8 december 1960 droeg Prof. Dr L. Doekes het Rectoraat over aan Prof. H. J. Schilder, na het uitspreken van een rede over: „De koninklijke wet der vrijheid”. De cursus werd op 9 juni 1961 gesloten door de Pro-rector (wegens diens te verwachten afwezigheid in september 1961) met een toespraak, die tot titel droeg: „De tempel van God”.

Wat de colleges betreft kan met dankbaarheid worden vermeld, dat deze over het algemeen geregeld voortgang konden vinden. Slechts enkele malen deed zich daarin een korte onderbreking voor als gevolg van ziekte der docenten.

In de periode na de Paasvacantie werd het aantal der college-uren enigermate beperkt vanwege het aandeel van sommige Hoogleraren in de werkzaamheden der Generale Synode.

Kort voor het einde van de cursus werd door elk der Hoogleraren op verzoek der studenten een of meer college-uren besteed aan de bespreking van enkele dominerende onderwerpen in verband met de strijd om de Vrijmaking.

Voorts dient hier te worden vermeld, dat op de series lectionum van deze cursus als novum voorkwam de aanduiding „algemene colleges”. Deze werden op verzoek speciaal gegeven voor predikanten en afstuderende discipuli van de Hogeschool. Dat het hiertoe genomen initiatief waardering vond, bleek onder meer uit de bevredigende opkomst van belangstellende toehoorders.

Door de Hoogleraren werd in deze colleges gehandeld over: „De Knecht des Heeren”, „Het kerkbegrip van Emil Brunner”, „Herfstij der middeleeuwse hiërarchie”, „De taal van het N.T.”, „Het kerkbegrip van Calvin”.

Ten aanzien van de inrichting en uitvoering van het studie-programma vond meermalen overleg plaats tussen de Hoogleraren en de studenten in een wederzijds gewaardeerd contact.

De Senaat van de Hogeschool is voornemens, ter bevordering van de studiegang een voorstel tot wijziging van de series lectionum aan Deputaten-Curatoren voor te leggen.

Over de ijver der studenten heeft de Senaat geen reden tot klacht, terwijl hun gedrag slechts zeer zelden aanleiding gaf tot afzonderlijke beoefening der Hoogleraren.

Het meeleven der Kerken met de Hogeschool kwam opnieuw op verheugende wijze tot uiting o.m. in de belangstelling van de in 1960 gehouden Theologische Hogeschool-dag. Ongeveer 8000 bezoekers/sters kwamen op die dag samen in zeven gebouwen.

Tenslotte mag niet onvermeld blijven, dat de Senaat toestemming verleende aan Drs C. Trimp te Voorburg tot openbare verdediging op 29 juni 1961 van zijn proefschrift getiteld: „Om de Oeconomie van het Welbehagen”. Een analyse van de idee der „Heilsgeschiede in de „Kirchliche Dogmatik” van K. Barth.

Hopenlijk zal dan de eerste promotie aan de Hogeschool plaatsvinden, met als promotor Prof. Dr L. Doekes.

Onze God moge de arbeid aan de Hogeschool goede voortgang geven, en haar doen dienen tot eer van Zijn Naam en tot heil van Zijn gemeenten.

Namens de Senaat van de Theologische Hogeschool,
L. Doekes,
h.t. secretaris.

VAN HIER EN GINDS

Frans protestantisme kreeg nieuw „hoofd”

De bekende predikant Marc Boegner, die 31 jaren voorzitter is geweest van de Federatie der Franse Protestantisten, is op die post door de vice-president Charles Westphal opgevolgd. Ds Boegner die al 81 jaren oud is, wil zich niettemin niet terugtrekken uit het actieve protestantse leven. Hij wenst zijn krachten in de toekomst echter uitsluitend te wijden aan een zijner vele neven-functies om in het bijzonder de oecumenische belangen in nationaal en internationaal verband beter en doeltreffender te kunnen dienen.

Frankrijk telt op een bevolking van ongeveer 43 miljoen momenteel 750.000 protestanten. Ze zijn lid van zeven verschillende kerkgenootschappen waaronder 1 doopsgezinde, 4 gereformeerde en 2 lutherse stromingen. De gereformeerden met 360.000 lidmaten zijn verre in de meerderheid. Die meerderheid weerspiegelt zich echter niet in de samenstelling van de federatieve raad die in 1905 werd opgericht om de gemeenschappelijke belangen van het Franse protestantisme te coördineren en te verdedigen. Die raad bestaat uit 40 leden van wie ieder ongeveer 25 predikanten vertegenwoordigt. Deze dagen zijn voor het eerst in de geschiedenis ook twee vrouwelijke dominees tot dit hoogste lichaam van het Franse protestantisme toegetreden.

KERKNIEUWS

Bedankt voor Brampton, Ontario, Canada, Ds J. F. Hey te Drachten.

Afscheid. Op zondag 25 juni nam ds C. J. Smelik afscheid van Veenendaal met een preek over 2 Cor 11 : 12.

Intrede. Ds C. J. Smelik, gekomen van Veenendaal, deed in een speciale kerkdienst in de Noorderkerk op dinsdagavond 27 juni intrede te Bunschoten-Spakenburg met een preek over Hebr. 13 : 20 en 21, na tevoren in dezelfde dienst bevestigd te zijn door zijn broer Ds J. M. Smelik van Almkerk-Werkendam met een preek over Hebr. 13 : 17.

Kerkdiensten Limburg. Op 9 juli wordt in Brunssum het H. Avondmaal gevierd. Gasten zijn hartelijk welkom op vertoon van een attest van de kerkeraad.

Tevens wordt erop geattendeerd dat elke zondagmiddag 3.15 uur in de consistorie van de Ned. Hervormde Kerk, Roersingel, kerkdiensten worden gehouden.

In Brunssum (niet Treebeek!) vangen de diensten in het kerkgebouw, Kruisbergstraat 25, aan om 10 en 4.30 uur

Kerkdiensten Oostburg-Schoondijke. De kerkdiensten van de Geref. Kerk vangen normaal aan om 10 en 2.30 uur. Gedurende de maanden juli en augustus is terwille van de badgasten de aanvangstijd voor de middagdienst een half uur later gesteld, nl. om 3 uur.

Kerkdiensten te Norg. Door de Kerk van Assen worden in het dorpsshuis te Norg gedurende juli en augustus kerkdiensten georganiseerd. Aanvang 10.30 en 15 uur.

Kerkdiensten in Broek op Langendijk. Vacantiegangers in Bergen, Schoorl e.o. worden er op attent gemaakt dat de kerkdiensten alhier in het kerkgebouw aan de Dorpsstraat 59a beginnen om 10 en 3 uur.

Diaconale Conferentie. Op woensdag 28 juni werd te Enschede in de Congreszaal van de Twentse Schouwburg de 69ste Centrale Diaconale Conferentie van de Gereformeerde Kerken gehouden.

De vergadering stond onder leiding van de voorzitter br J. H. Veenkamp van Amersfoort. In de morgenvergadering deed prof. Veenhof mededelingen over het werk van de Stichting Gereformeerde Kinderbescherming.

In de middagvergadering refereerde ds M. J. C. Blok van Utrecht-N.W. over het onderwerp: „Diaconie en Gemeenschap”.

De conferentie mocht zich verheugen in een grote opkomst.

Kerkgebouw Overschie. Aan de kerk te Overschie is te koop aangeboden het Verenigingsgebouw, waarin zij reeds jaren haar erediensten pleegt te houden. Overschie is uitgegroeid tot een stadswijk van Rotterdam, hetgeen ook kerkelijke uitbreiding met zich bracht. Vooral hierom is het verheugend dat deze gemeente nu in de gelegenheid is voor al haar activiteiten een eigen onderdak te verkrijgen. Om de aankoop mogelijk te maken hebben de kerkleden hun bijdrage met 50% verhoogd. Daarnaast wordt uitgeschreven een obligatielening groot f 60.000,— in stukken van vijftig en honderd gulden. Men streeft ernaar het gebouw per 1 september a.s. over te nemen, doch dat hangt van het slagen der obligatielening af.

Kerkgebouw Arnhem. De kerkeraad van de Geref. kerk te Arnhem besloot de Koepelkerk te

kopen, een vrijgekomen oud kerkgebouw van de Ned. Herv. gemeente.

Theologische Hogeschool. Geslaagd voor het kandidaats-examen de heer J. D. Wielenga, Lumeijstraat 26a, Rotterdam.

Geslaagd voor het propaedeutisch examen de Heren C. van Spronsen, Vloedijk 144, Kampen en W. G. Rietkerk, Hyacintenstraat 16, Lisse.

Generale Synode. De slotzittingen van de generale synode van de Gereformeerde kerken welke te Assen bijeenkomt, zijn verdaagd tot dinsdag 5 september a.s.

De voorbereidende werkzaamheden konden de vorige week niet tot een einde gebracht worden en de vakantieperiode maakt het deswege noodzakelijk om de overige plenaire zittingen uit te stellen tot 5 september a.s.

Adressen. Zwolle: Ds C. v. Kalkeren, Nicolaïstraat 77, Zwolle; **Pieterburen:** Na de automatisering op 4 juli is het telefoonnummer van Ds B. van Riet te Pieterburen 05952-330.

THEOLOGISCHE HOGESCHOOLDAG 1961

Broeders en zusters,

Het wordt tijd, dat de commissie voor de Hogeschooldag van zich horen doet. De datum is al bekend gemaakt — 27 sept. —, maar die kan iedereen langzamerhand haast zelf wel uitrekenen, en verdere berichten moesten even wachten tot andere Hogeschooldrukke voorbij was. Tot de vorige week toe was het de eerste promotie die hier in Kampen alle aandacht opeiste; thans kan alle kracht worden ingezet voor de a.s. Schooldag. Tussen die promotie en die Hogeschooldag ligt óók nauw **verband** wanneer we op de **gebouwen** letten; de klassieke Lemkerzaal, waarin de promotie geschiedde, is „een vondst” van jarenlange Schooldagervaring, en staat ook voor dit jaar weer op het lijstje der vergaderplaatsen. Maar dan blijkt ook het **verschil**: de vorige week één zaal met beperkte ruimte voor een senaatszitting in strakke stijl — in september een reeks gebouwen die een duizendvoudige schare kan herbergen naar de wijze des Schooldags. Maar toch weer een **overeenkomst**: zelfs voor die ruime Hogeschooldag met zijn soepele trant werken we met **kaarten!** Enerzijds zijn die kaarten blijkaar erg geliefd, want ze worden grif aangevraagd; anderzijds zijn ze toch weer niet zo in de gratie, want men liefthebbert er op de Schooldagen als men even kan ook maar graag wat op los. Daarom, bij voorbaat vragen we weer clementie, en medewerking; wij hier in Kampen zijn ook niet idolaat van kaarten en als het aan ons lag zeiden we zonder meer: kome wie komen wil, de kamper poorten staan al sinds jaren open bij dag en bij nacht. Maar voor een behoorlijke organisatie zijn die kaarten toch onmisbaar; in de eerste plaats omdat we van te voren tijdig moeten kunnen schatten hoeveel vergaderplaatsen nodig zijn; voorts om zoveel mogelijk orde op zaken te kunnen stellen bij de verdeling der menigte over de diverse gebouwen. Dus het oude lied: **men gelieve tijdig zich te melden aan ons adres.** In het bijzonder de scriba's van kerkeraden en andere broeders die optreden als adres voor plaatselijke groepen, busleiders e.d. mogen verzekerd zijn van onze waardering voor hun medewerking ten dezen!

Intussen, daarmee vragen wij wel iets, maar géven nog niets. Men zij gerust, het programma is welvoorzien. Zij het dan dit keer slechts vier van de hoogleraren spreken; maar de reden daarvan is simpel deze dat één van hen — Prof. Dr L. Doekes — juist in die weken een reis maakt die hem vele, vele malen verder van Kampen voert dan één van U op een Schooldag naar Kampen hoeft te reizen; in vergelijking daarmee is het zelfs voor de Zeeuws-Vlamingen maar een wipje! Bedoelde reis kon niet op een andere tijd gesteld worden; dat vindt de hoogleraar zelf jammer genoeg; maar de vervanging op de sprekerslijst is al geregeld. Nevens de vier hoogleraren Veenhof, Jager, Schilder, Kamphuis zijn voor een toespraak bereid gevonden de predikanten **L. W. G. Blokhuis** van Zevenbergen; **A. Hordijk** van Baflo en **G. Zomer** van Bunschoten-Spakenburg. Ook de sprekers komen dus zo ongeveer van de Dollard tot de Schelde. En hiermee volstaan wij voor het moment; verdere mededelingen — over de bidstond, en de leiding — volgen t.z.t. Dan bent U naar wij vertrouwen reeds actief gebleken in het vragen naar die bekende kaarten en hebt U ons daarmee het werken vlot gemaakt. Waarom wij eindigen met dienstvaardige aanbeveling van ons bekend adres: **Broederweg 15, Kampen**, alwaar zetelt de Commissie voor de Hogeschooldag.

KORT VERSLAG

van de vergadering van de curatoren van de Theologische Hogeschool van De Gereformeerde Kerken in Nederland in het gebouw der Hogeschool op 26 juni 1961

1. De President, Ds D. van Dijk, opende de vergadering met Schriftlezing en gebed, waarna hij alle aanwezigen hartelijk welkom heette. In het bijzonder richtte hij zich hierbij tot Ds J. Meester die thans voor het eerst als primus-curator voor Noord-Holland ter

vergadering is. Ook sprak hij een woord van waardering voor de arbeid die Ds Doornbos jarenlang in het college van curatoren verrichtte.

2. Alle curatoren waren aanwezig. Van de Hoogleraren was Prof. C. Veenhof met kennisgeving afwezig.
3. De notulen van de vergadering van 2 februari 1961 werden na lezing met enige correcties vastgesteld.
4. Ingekomen stukken:
 - a. Een bericht van ondertrouw, dat reeds werd beantwoord.
 - b. Mededeling van de gewijzigde samenstelling van de senaat van Fides Quadratum Intellectum. Werd reeds beantwoord.
 - c. Brief van de 2e scriba van de generale synode te Assen meedelende de besluiten van deze synode met betrekking tot de Theologische Hogeschool.
 - d. Brief van zr A. K. te G. met de suggestie stappen te ondernemen voor fondsvorming ten behoeve van kandidaten die nog geen beroep ontvingen. Geantwoord zal worden, dat de door deze brief aangewezene zaak Curatoren ter harte gaat, maar dat zij geen bevoegdheid hebben, in dezen iets te doen. Geadviseerd zal worden dat deze zr zich tot haar kerkeraad wende.
 - e. Verzoek van de sportcommissie van F.Q.I. om een subsidie van f 150.— Toegestaan.
 - f. Idem van de organisator van de leeszaal om een subsidie van f 150.— Toegestaan.
 - g. Brief van Mr L. Roeleveld met betrekking tot een brief van curatoren aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Werd voor kennisgeving aangenomen.
5. Verslag van het moderamen ex art. 13 van de Instructie voor de curatoren, waaruit blijkt dat allen, die aan de Hogeschool in vaste dienst verbonden zijn, zonder aan haar onderwijs te geven, hun functies tot volle tevredenheid uitoefenden.
6. De curatoren Ds F. de Vries, Ds J. van Bruggen, Ds D. van Dijk, Ds W. Vreugdenhil bodden rapport van college bezoeken.
7. Voor de a.s. cursus werd de volgende regeling voor het bezoeken der colleges vastgesteld: tussen Grote- en Kerstvacantie: de curatoren Ds J. Hetinga en Ds D. Vreugdenhil, tussen de Kerst- en Paas-vacantie: de curatoren Ds H. Veltman en Ds F. de Vries en tussen Paas- en Grote-vacantie: de curatoren Ds D. van Dijk en Ds J. van Bruggen.
8. Prof. Dr L. Doekes las het verslag van de senaat. Zal worden gepubliceerd.
9. De bibliothecaris br A. J. Roukema, kwam ter vergadering en las het verslag omtrent de bibliotheek, dat gepubliceerd zal worden.
10. De series lectionum kon nog niet worden vastgesteld, omdat daarvoor de nodige besprekingen, waarvan de rector verslag bood, in de Senaat nog niet tot afsluiting konden komen.
11. Tot rector voor de volgende cursus werd aangewezen Prof. J. Kamphuis.
12. De commissie ter voorbereiding van Hogeschooldagen werd herbenaemd. In de vacature van wijlen broeder Peter Bos zal later nog worden voorzien.
13. In het moderamen werden herbenaemd Ds D. van Dijk als president, Ds J. van Bruggen als assessor en Ds D. Vreugdenhil als secretaris.
14. Prof. Dr L. Doekes ontvangt verlof, zijn colleges in de nieuwe cursus, in verband met een studiereis, enige dagen later aan te vangen.
15. Bij de rondvraag worden nog enige informatie gevraagd en gegeven.
16. Na dankzegging bij monde van Ds W. Vreugdenhil sloot de president de vergadering.

Voor de curatoren,

J. VAN BRUGGEN,
assessor.

De Here dankbaar en met grote blijdschap geven wij kennis van de geboorte van onze dochter

CORNELIA JACOBA

A. van Oord
L. van Oord-Wielaart.

Terneuzen, 4 juli 1961

Ark „de Stormrand”.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

★

Periodieken
Boekwerken
Handelsdrukwerk